

ВОЛТЕР
ЧОВЕКЪТ С ЧЕТИРИДЕСЕТТЕ
ЕКЮ

Превод от френски: Боян Атанасов, —

chitanka.info

Един старец, който винаги отрича настоящето и хвали миналото, ми казваше:

— Драги приятелю, днес Франция не е така богата, както беше при царуването на Анри IV. Защо? Защото земята вече не се обработва така добре; защото няма достатъчно хора, които да работят земята — полските работници искат големи надници и много селяни оставят имотите си необработени.

На какво се дължи тази липса на работна ръка? На това, че всеки, който чувства, че притежава известна сръчност, се залавя за някакъв занаят — вземо, резбарство, часовникарство, копринарство или става прокурор, богослов и т.н. Защото отменянето на Нантския едикт^[1] остави голяма празнота в кралството. Защото калугерките и просяците се увеличиха и, най-последно, защото всеки отбягва, доколкото може, тежкия земеделски труд, за който сме родени по Божия воля и който, понеже сме много разумни, считаме за срамен!

Друга една причина за нашата бедност са новите ни нужди. Ние трябва да плащаме на съседите си четири милиона за някой артикул, пет или шест — за някой друг, за да пъхаме в носа си един вонящ прах, който внасяме от Америка. Кафето, чайт, шоколадът, карминовата боя, индиговата боя, подправките — всичко това ни струва над шейсет милиона годишно. А всичко това беше непознато по времето на Анри IV, с изключение на подправките, които впрочем се консумираха много по-малко. Ние горим сто пъти повече свещи и получаваме повече от половината восък от чужбина, защото пренебрегваме пчеларството. Сега виждаме сто пъти повече диаманти по ушите, вратовете и ръцете на нашите гражданки в Париж и в големите градове, отколкото притежаваха всички дами в двореца на Анри IV заедно с кралицата. И за всички тези излишни неща трябва да плащаме в брой.

Забележете при това, че плащаме на чужденците повече от петнайсет милиона лихви по тъй наречения „заем на общината“. Когато при възкачването си на престола Анри IV видял, че годишно се изплащат два милиона такива лихви, той постъпил много мъдро, като изплатил част от този дълг, за да намали тежкото бреме на държавата.

Не забравяйте, че нашите граждански войни бяха причина да се изсипят във Франция съкровищата на Мексико, тъй като дон Фелипе ел Дискрето искаше да купи Франция, но оттогава нападателните войни, които водихме, ни освободиха от половината ни пари.

Ето отчасти причините за нашата бедност. Крием я под полирани ламперии и чрез изкуството на модните шивачки: бедни сме, но с вкус. Има финансисти, предприемачи, търговци, които са много богати, техните деца, зетьове са също много богати, но, общо взето, нацията не е богата.

Добри или лоши, разсъжденията на този старец ми направиха дълбоко впечатление, защото нашият енорийски свещеник, който винаги е имал приятелски чувства към мен, ме е запознал малко с геометрията в историята и аз започвам да разсъждавам, нещо, което е много рядко в нашата провинция. Не знам дали старецът е прав, или не, но бидейки доста беден, без особени усилия започнах да вярвам, че имам много другари в бедността.

ГЛАВА I

КАТАСТРОФАТА НА ЧОВЕКА

СЧЕТИРИДЕСЕТТЕ ЕКЮ

Много ми е драго да съобщя на света, че имам земя, която би ми носила четиридесет екю чист доход, ако не беше данъкът, с който е обложена. Издадени бяха много укази от няколко души, които, понеже имат свободно време, управляват държавата, седнали край камината си. В увода на тези укази се казва, че по божествено право законодателната и изпълнителна власт е съсобственица на моята земя и че аз ѝ дължа най-малко половината от това, което ям. Огромният стомах на законодателната и изпълнителна власт ме накара да се прекръстя няколко пъти. А какво би било, ако тази власт, която стои начело на основния обществен ред, беше собственица на цялата ми земя! Общественият ред е още по-божествен от божественото право.

Господин министърът на финансите знае, че аз плащам всичко на всичко дванайсет ливри данък; това беше много тежко бремене за мен и то би ме смазало, ако Господ не ми беше дал дарбата да плета кошници от раката и така да понасям бедността си. Как бих могъл така изведнъж да платя на краля двайсет екю?

В мотивите на своите укази новите министри казваха, че трябва да се облагат само земите, защото всичко, дори и дъждът, идва от земята и следователно данъкът се дължи само за плодовете на земята.

През време на последната война един от техните пристави дойде при мен и ми поиска да платя своя дял: три крини жито и чувал бакла, общо на стойност двайсет екю, за да помогна на държавата във войната, която тя водеше и чиято причина никога не можах да разбера, бях само чувал, че от тази война моята страна нямаше да спечели нищо, а можеше много да изгуби. Тъй като тогава няхах нито жито, нито бакла, нито пари, законодателната и изпълнителна власт заповяда да ме замъкнат в затвора и продължи да води войната, както може.

Като излязох от дупката, бях само кожа и кости. Срегнах един човек с напрацели румени бузи, който се взеше в каляска с шест коня. Той имаше шестима лакеи и на всеки от тях плащаше заплата двойно по-голяма от моя дълг. Неговият домоуправител, също така румен като него, получаваше две хиляди франка заплата и крадеше от господаря си още двайсет хиляди. Любовницата му му струваше четиридесет хиляди еку за шест месеца. Познавах го от времето, когато беше по-беден и от мен. За да ме утеши, той ми призна, че имал четиристотин хиляди ливри рента.

— Значи, от тях вие плащате двеста хиляди на държавата — казах му аз, — за да поддържате изгодната война, която водим, защото аз, който имам само сто и двайсет ливри доход, трябва да платя половината на държавата.

— Аз да помагам да се посрещнат нуждите на държавата! — извика той. — Вие се шегувате, драги приятелю! Аз наследих вуйчо си, който беше спечелил осем милиона в Кадикс и в Сурат; не притежавам нито педя земя и цялото ми имущество е в договори и ценни книжа: не дължа нищо на държавата. Вие трябва да й давате половината от доходите си, защото сте земевладелец. Не виждате ли, че ако министърът на финансите поиска от мен помощ за отечеството, той би бил глупак, който не знае да смята? Защото всичко произлиза от земята: парите и ценните книжа са само символични знаци при размяната на благата. Вместо да поставя върху картата, когато играя на „фараон“, сто крини жито, сто вола, хиляда овце и двеста чувала овес, аз играя с фишеци злато, които представляват тези отвратителни стоки. Ако, след като с единния данък се обложат земеделските продукти, дойдеха да ми поискат пари, нима не виждате, че това би било двойно облагане, че това би означавало да се поиска два пъти същото нещо? Моят вуйчо продаде в Кадикс за два милиона от вашето жито, а така също и платове, произведени с вашата вълна, пак за два милиона. От тези две сделки той спечели сто на сто. Вие разбирате, че тази печалба беше извлечена от земи, които са вече обложени. Това, което купуваше от вас за десет су, вуйчо ми го продаваше за петдесет франка в Мексико; и след като приспадна разносните си, върна се с осем милиона.

Вие чувствате, че би било безобразна несправедливост да му се искат отново няколко обола върху десетте су, които ви е платил. Ако

двайсет племенника като мен, чиито вуйчовци са спечелили в доброто време всеки по осем милиона в Буенос Айрес, в Лима, в Сурат или в Пондишери, само заемеха на държавата по двеста хиляди франка всеки, за да облекчат неотложните нужди на отечеството, това би правило четири милиона: какъв ужас! Плащайте, драги приятелю, вие, който се наслаждавате спокойно на един чист доход от четиридесет екю, служете на родината и идвайте понякога да обядвате у дома с прислугата.

Тези приемливи доводи ме накараха да мисля дълго и не ми донесоха никаква утеха.

[1] Нантски едикт — декрет, издаден в 1598 г. от крал Анри IV, с който се гарантират религиозните свободи и равноправието на протестантите във Франция. Този едикт е бил отменен от крал Луи XIV в 1685 г. ↑

ГЛАВА II

РАЗГОВОР С ЕДИН ГЕОМЕТЪР

Случва се понякога човек да не може нищо да възрази и все пак да не е убеден. Чувствуващ се смазан, без да си възприел чуждите твърдения. Усещаш в дъното на душата си как нещо те гложди, изпитваш някакво нежелание да възприемеш тези доводи и това ти пречи да вярваш в онова, което са ти доказали. Един геометър ти доказва, че между една окръжност и една допирателна може да се прекарат безброй криви и нито една права. Твоите очи, твоят разум ти казват обратното. Геометърът ти отговаря важно, че това е безкрайност от втора степен. Ти млъкваш и си отиваш смаян, без да имаш никаква ясна представа, без да си разбрал нещо и без да възразяваш.

Съветваш се с някой по-добросъвестен геометър, който ти обяснява загадката.

— Ние предполагаме — казва той — това, което не съществува в природата: линии, които имат дължина, но без дебелина. Погледнато физически, невъзможно е една действителна линия да проникне в друга линия. Никоя действителна крива или права линия не може да мине между две действителни линии, която се допират, това са само условни настроения, отвлечени химери. Истинската геометрия е изкуството да се измерват съществуващи неща.

Останах много доволен от признанието на този мъдър математик и в нещастieto си се разсмях, като научих, че имало шарлатанство дори в науката, която се нарича висша наука.

Моят геометър беше един гражданин-философ, който благоволяваше понякога да разговаря с мен в колибата ми.

Аз му казах:

— Господине, вие се стараете да просветите парижките зяпльовци по нещо, което е от най-голям интерес за хората — продължителността на човешкия живот. Само благодарение на вас правителството научи какъв трябва да бъде размерът на пожизнената рента в зависимост от възрастта на осигурения. Вие предложихте да

доставите във всички къщи в града водата, от която се нуждаят, та да не се сраим и да не ставаме за посмешие с вечните си крясъци „хайде на водата“ и да гледаме как жени изкачват с кобилици чак до четвъртия етаж по две ведра, които тежат общо трийсет ливри. Имайте, моля ви се, добрината да ми кажете колко двуноги и двуръки животни има във Франция.

— Твърдят, че има около дващсет милиона и аз съм доста склонен да приема тази цифра за вярна, като очаквам да бъде проверена, нещо, което би било твърде лесно, но не е още направено, защото хората никога не се сецат за всичко.

— Колко декара има, според вас, територията на Франция?

— Петстотин и дващсет милиона декара, от които почти половината представлява пътища, градове, села, пуцинаци, блата, пясъци, безплодни земи, безполезни манастири, паркове — повече приятни, отколкото полезни — необработени места, неплодородни и зле обработени местности. Приходоносните земи бихме могли да сведем до двеста и осемдесет милиона декара, но нека да ги закръглим на триста милиона: какво не би направил човек за отечеството си!

— Какъв доход дава, според вас, средно един декар в обикновена година в жито, в различни посеви, риба, дървен материал, метали, домашни животни, плодове, вълна, коприна, мляко, дървено масло, след като се приспадат всички разноски и без да се смята данъкът?

— Ако един декар носи дващсет и пет ливри, това е вече много, но нека кажем трийсет ливри, за да не обезсърчаваме съгражданите си. Има декари, които ежегодно произвеждат блага, оценявани на триста ливри, други носят три ливри. Средната пропорционална между три и триста е трийсет, защото виждате, че три се отнася към трийсет, както трийсет към триста. Вярно е, че ако има много декари, които носят три ливри, и съвсем малко декари, които дават триста ливри, сметката ни няма да излезе, но, повтарям още веднъж, не искам да ставам дребнав.

— Е, добре, господине, какъв доход, оценен в пари, ще дадат тези триста милиона декара?

— Сметката е съвсем лесна: те ще дадат два милиарда и четиристотин милиона ливри годишно в пари по днешния курс.

— Чел съм, че Соломон лично притежавал дващсет и пет милиарда пари в брой; разбира се, във Франция монетното обращение не възлиза на два милиарда и четиристотин милиона, макар че тя е,

както ми казват, много по-голяма и по-богата от Соломоновото царство.

— В това именно е цялата загадка. Сега в кралството има може би около деветстотин милиона пари в обращение и тези пари, които минават от ръка на ръка, са достатъчни, за да се плати за всички стоки и за всичкия положен труд: едно и също екю може да мине хиляда пъти от джоба на земеделеца в джоба на кръчмаря и на бирника.

— Разбирам. Но вие ми казахте, че ние сме два̀йсет милиона жители, мъже и жени, старци и деца. По колко се пада на всеки, моля ви се?

— По сто и два̀йсет ливри или четиридесет еига.

— Съвършено точно отгатнахте дохода ми: имам шестнайсет декара, които, като смятам, че всяка година част от тях са на угар и не произвеждат нищо, ми носят сто и два̀йсет ливри. Не е много. Значи, ако всички имаха равни дялове, както през златния век, всеки би имал само пет луидора годишно!

— Не повече, според нашата сметка, която е малко надута. Но такава е човешката природа. Животът и богатството са крайно ограничени; друго, в Париж хората живеят два̀йсет и две — два̀йсет и три години; и друго, хората нямат повече от сто и два̀йсет ливри годишно. Тоест вашата храна, облекло, жилище, мебели, всичко това влиза в сумата от сто и два̀йсет ливри.

— О, какво съм ви направил, та ми отнемате и богатството, и живота? Нима е вярно, че имам да живея само два̀йсет и три години, освен ако открадна дела на другарите си?

— Това е безспорно така в прекрасния град Париж, но от тези два̀йсет и три години трябва да извадим най-малко десетте години на детството, защото в детските години човек не се възползва от живота, това е подготовка за живота, това е преддверието на сградата, това е дървото, което още не е дало плодове, това е зората на деня. От тринайсетте години, които ви остават, извадете времето, прекарано в сън и скука, тоест поне половината — остават шест години и половина, които прекарвате в скърби, мъки, няколко удоволствия и надежда.

— Милост! Според вашата сметка мен не ми остават и три години сносен живот.

— Не е моя вината. Природата не се интересува много от индивидите. Има някои насекоми, които живеят само един ден, но техният вид трае вечно. Природата е като онези големи владетели, които не считат за нищо загубата на четиристотин хиляди души, стига само да постигнат височайшите си цели.

— Четиридесет екю и три години живот! Какъв изход виждате вие от тези две проклетия?

— Колкото до живота, въздухът в Париж трябва да стане по-чист, хората трябва да ядат по-малко, да правят повече упражнения, майките трябва да кърмят децата си и да не бъдат така неразумни, че да се страхуват от ваксинацията, както вече съм казвал. А малкото до богатството, единственото средство е човек да се ожени и да има синове и дъщери.

— Как! За да живее човек сносно, трябва да прибави към собствената си сиромашия и чуждата сиромашия!

— Пет-шест сиромашии заедно създават доста поносимо домакинство. Ако имате сваятна жена, двама сина и две дъщери, това прави седемстотин и дващсет ливри за вашето семейство, стига само да няма несправедливост и всеки член на семейството да получава сто и дващсет ливри доход. Докато са още малки, децата не ви струват почти нищо, а когато пораснат, те ви облекчават. Тяхната помощ ви спестява почти всички разходи и вие живеете много щастливо като философ, стига само тези господа, които управляват държавата, да не бъдат такива варвари, че да измъкват годишно по дващсет екю на всеки от вас. Но нещастieto е, че не живеем в златния век, когато хората, равни по рождение, са имали равен дял от сочните плодове на земята, която никой не е обработвал. Днес сме много далеч от мечтата всяко двуръко и двукрако същество да притежава сто и дващсет ливри доход.

— О, вие ни съсипвате! Преди малко казвахте, че в една страна, която има триста милиона декара доста добра земя и дващсет милиона жители, всеки трябва да има сто ливри доход, а сега ни ги отнемате.

— Аз пресмятах по регистрите на златния век, а трябва да се смята според железния век. Има много жители, които получават само десет екю доход, други имат едва четири-пет. А над шест милиона души нямат абсолютно нищо.

— Но те биха умрели от глад за три дни.

— Съвсем не: онези, които притежават техните дялове, ги карат да работят и делят с тях. По този начин се плаща на богослова, на сладкаря, на пекаря, на проповедника, на актьора, на прокурора и на кочияша. Вие си мислехте, че сте за окайване, защото имате само сто и двайсет ливри на година, намалени на сто и осем ливри поради данъка ви, който възлиза на дванайсет франка. Но погледнете войниците, които проливат кръвта си за отечеството: при заплата четири су на ден те разполагат само със седемдесет и три ливри и все пак си живеят весело, защото са събрани в казарми.

— Значи, един бивш йезуит получава над пет пъти повече от заплатата на един войник. А войниците, които се биха пред очите на краля при Фонтеноа, при Левфелд и при обсадата на Трайбург, имат много по-големи заслуги пред държавата, отколкото преподобният отец Ла Валет.

— Напълно вярно. И дори когато един йезуит напусне ордена си, той разполага с много повече пари, отколкото е струвала издръжката му в манастира. Някои, като например преподобните отци Пагуийе и Нонот, спечелиха доста пари, пишейки брошури срещу парламентите^[1]. Всеки му намира леснината на този свят: един ръководи работилница за платове, друг — за порцелан, трети основава опера, този издава черковен вестник, онзи пише буржоазни трагедии или романи по английски образец; те именно поддържат фабрикантите на хартия, търговците на мастило, книжарите, разносвачите, които без тях биха изпаднали до просяшка тояга. И така, в края на краищата сто и двайсетте ливри се връщат на онези, които нямат нищо, което спомага за процъфтяването на държавата.

— Чудесен начин за процъфтяване!

— Няма друг: във всички страни бедните живеят покрай богатите. Ето единствения източник на търговията. Колкото по-работлива е една нация, толкова повече печели от чужбина. Ако всяка година изкарваме от чуждите страни по десет милиона чрез благоприятен търговски баланс, за двайсет години в страната ще има двеста милиона повече, ще има по десет франка повече на глава, честно разпределени, тоест търговците ще дадат на всеки беден възможност да спечели десет франка повече, надявайки се те сами да спечелят много повече. Но търговията, подобно на плодородието на земята, има своите граници, иначе тези доходи биха се увеличавали до

безкрайност, а при това съвсем не е сигурно, че нашият търговски баланс ще бъде винаги благоприятен — има времена, когато губим.

— Много съм чувал да се говори за населението на страната. Ако ни хрумнеше да правим двойно повече деца отколкото имаме сега, ако нашето отечество имаше двойно по-голямо население, ако населението възлизаше на четиридесет милиона души вместо на два̀йсет, какво би се случило тогава?

— Ще се случи това, че всеки ще разполага само с два̀йсет екю средно или че ще трябва земята да дава двойно повече от това, което дава сега, или че ще има двойно повече бедняци, или че ще трябва да има двойно по-голяма индустрия и да се печели двойно повече от чужбина, или пък ще трябва да се изпрати половината от населението в Америка, или най-после едната половина от населението да изяде другата половина.

— Значи, ще трябва да се задоволим с два̀йсет милиона население и със сто и два̀йсет ливри доход на глава, разпределени както е угодно Богу. Но това е тежко положение и вашият железен век е много суров.

— Никоя друга нация не е в по-добро положение, а има много страни, които са по-зле. Мислите ли, че на север има откъде да се получи равностойността на сто и два̀йсет ливри за всеки жител? Ако имаха равностойността на сто и два̀йсет ливри доход, хуните, готите, вандалите и франките не биха напуснали родината си, за да тръгнат с огън и меч да завладяват чужди страни.

— Ако ви послушам още малко, сигурно скоро ще ме убедите, че съм щастлив с моите сто и два̀йсет франка...

— Ако мислите, че сте щастлив, ще бъдете щастлив.

— Човек не може да си представи, че е онова, което не е, освен ако не е луд.

— Вече ви казах, че за да бъдете по-заможен и по-щастлив, отколкото сте, ще трябва да се ожените, но трябва да прибавя, че жена ви трябва също като вас да има сто и два̀йсет ливри рента, тоест шестнадесет декара, от които всеки да носи по десет екю. Старите римляни са имали по дванайсет декара. Ако вашите деца са работливи, всяко от тях ще може да спечели по толкова, като работи чужд имот.

— Значи, те могат да спечелят пари само ако някой друг изгуби същата сума.

— Този закон важи за всички народи. Ние можем да живеем само на тази цена.

— И ние, жена ми и аз, ще трябва да дадем половината от реколтата си на законодателната и изпълнителна власт и новите държавни министри трябва да ни отнемат половината от спечеленото с пот, от храната на горките ни деца още преди те да могат да си печелят хляба! Кажете ми, моля ви се, колко пари внасят по божествено право нашите нови министри в касите на краля?

— Вие плащате двайсет екю за шестнайсет декара, които ви носят четиридесет екю. Според новия закон богатият, който притежава хиляда и шестстотин декара, ще плати две хиляди екю, а триста и двайсет милиона декара ще дадат на краля един милиард и двеста милиона ливри годишно или четиристотин милиона екю.

— Това ми изглежда невъзможно и неизпълнимо.

— Вие сте напълно прав и тази невъзможност е геометрично доказателство, че разсъжденията на новите министри страдат от един основен недостатък.

— Не е ли огромна, доказана несправедливост да ми вземат половината от житото, от конопа, от вълната на овцете и т.н., а да не изискват никаква помощ за държавата от онези, които печелят десет или двайсет, или трийсет хиляди ливри с моя коноп, от който те фабрикуват платно, от моето жито, което продават по-скъпо, отколкото са го купили?

— Несправедливостта на това управление е толкова очевидна, колкото са погрешни и сметките му. Индустрията трябва да бъде покровителствана, но процъфтяващата индустрия трябва да подпомага държавата. Тази индустрия, разбира се, ви е отнела част от вашите сто и двайсет ливри и си ги е присвоила, като ви продава ризи и дрехи двайсет пъти по-скъпо, отколкото биха ви стрували, ако бяхте си ги направил сам. Фабрикантът, който се е обогатил за ваша сметка, е платил, признавам, надници на своите работници, които сами не притежават нищо, но за себе си той задържа всяка година сума, която представлява трийсет хиляди ливри рента. Следователно той е спечелил това богатство за ваша сметка. Вие никога не бихте могъл да му продадете стоките си толкова скъпо, че да си изкарате това, което той е спечелил от вас, защото, ако се опитате да повишите цените, той ще внесе тези стоки от чужбина по-евтино. Доказателство за това е, че

той винаги остава собственик на своята рента от трийсет хиляди ливри, а вие си оставате с вашите сто и двайсет ливри, които не само не се увеличават, но често и намаляват.

Необходимо и справедливо е следователно тънкото умение на търговеца да носи повече, отколкото простото трудолюбие на земеделеца. Същото важи и за прекупчиците на данъците. Преди нашите велики министри да ви отнемат двайсет екю от дохода, данъкът ви възлизаше на дванайсет франка. От тези дванайсет франка бирникът задържаше десет су за себе си. Ако във вашата провинция има петстотин хиляди души, той ще спечели двеста и петдесет хиляди франка годишно. Нека да изразходва петдесет хиляди от таза сума. Ясно е, че след десет години той ще има имущество на стойност два милиона. Напълно справедливо е и той, в съответствие с богатството си, да допринася за приходите на държавата. Иначе всичко ще се поквари и разстрои.

— Благодаря ви, че обложихте с данък този финансист, това е утеха за душата ми. Но понеже той така добре е съумял да натрупа богатство в излишък, кажете ми как бих могъл и аз да увелича моето малко състояние.

— Вече ви казах: като се ожените, като се трудите и се стараете да извлечете от земята си няколко снопа повече, отколкото тя е давала досега.

— Предполагам, че съм работил добре, че целият народ също е работил добре, че законодателната и изпълнителна власт е получила по-голям данък. Колко ще спечели цялата нация в края на годината?

— Абсолютно нищо, освен ако е вършила изгодна търговия с чужбина, но тя ще живее по-охолно. Всеки един ще има пропорционално повече дрехи, ризи, мебели, отколкото е имал по-рано. В държавата ще има по-голям оборот на стоки, с течение на времето заплатите ще се увеличат пропорционално на произведените в повече житни снопове, по-голямото количество овча вълна и говежди кожи, по-големия брой елени и кози, по-голямото количество грозде, изстискано в пресите. Накрая на краля ще се плати в пари стойността на по-голямо количество стоки и той ще даде на тези, които му служат, равностойността на повече блага, но в кралството няма да има нито едно екю повече.

— А какво ще остане на властта в края на годината?

— Също нищо. Така стои работата с всяка власт: тя не трупа пари, нея я хранят, обличат, дават ѝ жилище, мебели. Но всички също са получили, всеки според положението, си в обществото. Ако властта трупа пари, тя отнема от монетното обращение толкова пари, колкото е събрала, тя създава толкова нещастници, колкото пъти сложи по четирийсет екю в касата си.

— Но тогава излиза, че нашият велик крал Анри IV е бил негодник, скъперник и грабител, защото са ми разказвали, че той бил натъпкал в Бастилията над петдесет милиона, пресметнати в днешни пари!

— Той е бил не само храбър, но и разумен и добър крал. Анри IV се е готвил да води една справедлива война. Като е натрупал в касата си двайсет и два милиона тогавашни пари и имал възможност да събере още двайсет милиона, които са били в обращение, той е спестил на народа си над сто милиона, защото толкова е щяла да струва войната на страната, ако кралят не е бил взел тези полезни мерки. Той увеличил вероятностите си за успех срещу един неприятел, който не е бил така предвидлив. Теорията на вероятностите е била изключително в негова полза.

— Моят старец ми казваше, че при управлението на дук дьо Сюли хората са били пропорционално по-богати, отколкото при управлението на новите министри, които установиха единния данък и ми взеха двайсет екю от четирийсет екю доход. Кажете ми, моля ви се, има ли на света страна, която да се радва на облагите на единния данък?

— Не измежду богатите страни. Англичаните, които почти никога не се смеят, се разсмели, когато чули, че у нас разумни хора са предложили тази мярка. Китайците събират данък от всички търговски кораби, които спират в Кантон, холандците плащат в Нагазаки, когато ги допуснат в Япония, затова, че не са християни, лапонците и самоедите в същност са подложени на един-единствен данък, който те плащат в кожи от белки, в република Сан Марино се плаща само десятък, с който се поддържа цялото великолепие на държавата.

В нашата Европа има един народ, прочут със своята справедливост и храброст, който не плаща никакви данъци — това е швейцарският народ. Ето как е станала това: народът поставил себе си на мястото на австрийските и церингски князе. Малките кантони са

демократични и твърде бедни, всеки жител плаща една съвсем скромна сума, за да се посрещнат нуждите на малката република. В богатите кантони гражданите имат същите задължения към държавата, каквито им налагаха австрийските велики князе и едри земевладелци, протестантските кантони са съответно двойно по-богати от католическите, защото в тях държавата притежава имотите на монасите. Онези, които са били поданици на великите австрийски князе, на церингските князе и на калугерите, са днес поданици на отечеството. На него те плащат същия десятък, същите налози и наследствени данъци, които някога са плащали на господарите си. И тъй като, общо взето, те търгуват доста малко, търговията не е обложена с никакви данъци освен с ниски вносни мита. Мъжете продават своята храброст на чужди държави — постъпват като наемници за няколко години и това докарва малко пари в страната им за наша сметка. Това е толкова необикновен случай в цивилизования свят, колкото е и единният данък, установен от нашите нови законодатели.

— И така, господине, излиза, че швейцарците не са лишени по силата на божественото право от половината от имуществото си, и онзи, който притежава четири крави, не дава двете на държавата?

— Разбира се, че не. В един кантон дават една бъчва вино от тринайсет и изпиват дванайсет. В друг предават като данък една дванайсета част и изпиват единайсет части.

— О, искам да стана швейцарец! Какъв проклет данък е този несправедлив единен данък, който ме доведе до просия! Но пък нима онези триста-четиристотин данъка, чиито имена дори ми е невъзможно да запомня и да произнеса, са по-справедливи и по-честни. Имало ли е някога законодател, който, като е устройвал държавата, да се е сетил да направи кралски съветници хора, които да знаят да измерват въглища, да проверяват вместимостта на бъчвите с вино, да мерят дървения материал, да следят да не се продават болни свине на пазара, да преглеждат соленото масло? Имало ли е законодател, който да поддържа цяла армия от негодници, два пъти по-многобройна от войската на Александър Велики, командвана от шейсет генерала, които облагат страната с данъци, печелят забележителни победи всеки ден, хващат пленници и понякога ги принасят в жертва — било във

въздуха, било на малка дървена сцена, както, по думите на моя свещеник, правели древните скити.

Нима онова законодателство, срещу което се надигаха толкова гласове и което беше причина за толкова сълзи, струваше повече от това, което направо, спокойно и изведнъж ми отнема половината от моите средства за съществуване? Боя се, че ако се пресметне добре, чрез старата финансова система малко по малко щяха да ми измъкнат три четвърти от дохода.

— *Pliacos intra muros peccatur et extra.*

Est modus in rebus...

Caveas ne quid nimis.

— Учил съм малко история и геометрия, но не зная латински.

— Това значи приблизително: „И двете страни грешат. Във всичко бъдете по средата. Нищо предадено.“

— Да, нищо прекалено, това е моето положение; но аз нямам и необходимото.

— Съгласен съм, че вие ще загинете от глад, и аз също, и държавата също, ако новото управление трае и две години дори, но трябва да се надяваме, че Бог ще се смили над нас.

— Прекарваме живота си в надежди и умираме с надежди. Сбогом, господине, много научих от вас, но сърцето ми е съкрушено.

— Плодовете на науката са често такива.

[1] Бивши съдилища, по едно във всяка провинция на кралството преди Френската революция. ↑

ГЛАВА III

ПРИКЛЮЧЕНИЯ С ЕДИН КАРМЕЛИТСКИ КАЛУГЕР

Като благодарих на академика от Академията на науките за обясненията, аз си тръгнах смаян, като възхвалявах провидението и тъжно мърморех през зъби: „Само двацет екю доход, за да живея, и само двацет и две години живот! Уви, защо животът ни не е още по-кратък, щом сме толкова нещастни!“ Скоро се озовах пред една великолепа сграда. Вече чувствах глад, нямах дори и една сто и двацета част, която по право принадлежи на всеки човек; но щом ми казаха, че този дворец бил манастирът на преподобните боси кармелитски отци, у мен се събудиха големи надежди и си рекох: „Щом тези светци са толкова смирени и ходят боси, те ще бъдат достатъчно милостиви да ми дадат да ям.“

Позвъних; излезе един кармелит:

— Какво искаш, синко?

— Хляб, преподобни отче. Новите декрети ме лишиха от всичко.

— Ние сами просим милостиня, синко, ние не раздаваме милостиня.

— Как! Вашите свети правила ви повеляват да не носите чорапи, а вие имате царски дом. Нима ще откажете да ми дадете храна!

— Синко, вярно е, че ние не носим нито обуца, нито чорапи, това представлява един разход по-малко. На нас не ни е по-студено на краката, отколкото на ръцете, ако нашите свети правила ни заповядваха да ходим с гол задник, нямаше да ни бъде студено и на задника. Колкото до нашия красив дом, построихме го много лесно, защото получаваме сто хиляди ливри доход от къщи, които се намират на същата улица.

— А, оставяте ме да умра от глад, а имате сто хиляди ливри доход! А не давате ли петдесет хиляди на новото правителство?

— Опазил ни Господ да платим и един обол! Единствено плодовете на земята, обработвана от трудолюбиви ръце, закоравели от мазоли и обливани в сълзи, дължат данък на законодателната и изпълнителна власт. Подаянията, които получаваме, ни дадоха възможност да построим тези сгради, от които събираме сто хиляди ливри годишно, но тези подаяния идват от плодовете на земята, които вече са платили данък и не трябва да бъдат облагани два пъти. Тези подаяния са спасили душата на вярващите, които са станали още по-бедни, за да направят нас по-богати. И ние продължаваме да искаме милостиня и да смучем предградието Сен Жермен, за да можем да спасим още много други вярващи.

След като каза тези думи, кармелитът ми затвори вратата под носа.

Минах пред казармата на сивите мускетари, разказах случката на един от тези господа: те ми дадоха хубав обед и едно екю. Един от тях предложи да отиде да подпали манастира, но друг, по-разумен мускетар, му изтъкна, че още не му е дошло времето и го помоли да почака две-три години.

ГЛАВА IV

АУДИЕНЦИЯ ПРИ МИНИСТЪРА НА ФИНАНСИТЕ

С моето екую в джоба отидох да връча прошение на господин министъра на финансите, който него ден приемаше просители.

Чакалнята му беше пълна с най-различни хора. Имаше главно хора е по-пълни лица, с по-издути кореми и с по-горди физиономии от моя човек с осемте милиона. Не смеех да се приближа; виждах ги, а те не ме виждаха.

Един монах, събирач на църковния десятък, беше завел дело срещу някои граждани, които той наричаше „моите селяни“. Този духовник разполагаше с доход, по-голям от доходите на всичките му енориаши, взети заедно, и при това беше феодален земевладелец. Той твърдеше, че тъй като с голям труд превърнали в лозя своите пустеещи земи, неговите крепостни му дължали десятък от виното си, което, като се пресметне стойността на труда, на коловете, на бъчвите и на избите, възлизало на повече от една четвърт от реколтата.

— Но понеже десятъкът е — казваше той — божествено право, аз искам четвърт от приходите на моите селяни в името на Бога.

— Виждам колко сте милосърден! — рече му министърът.

Тогава един прекупчик на данъци, който много разбираше от налози, му каза:

— Ваше превъзходителство, това село не може да даде нищо на този калугер, защото миналата година принудих енориашите му да платят трийсет и два данъка върху виното си и след това ги осъдих да платят това, което бяха изпили в повече, така че сега те са напълно разорени. Разпродадох добитъка и покъщнината им, но те все още са ми длъжници. Противопоставям се на искането на преподобния отец.

— Вие имате право да бъдете негов съперник — отговори министърът. — И двамата еднакво обичате ближния си и думите ви са много назидателни за мен.

Един трети просител, калугер и земевладелец, чиито селяни нямат право да завещават имуществата си, чакаше решение от Съвета, което да го постави във владение на цялото имущество на един парижки заплес, който имал неблагоразумието да живее една година и един ден в някаква къща, оградена отвсякъде от именията на този духовник — следователно подлежаща на същия сервитуд, и който умрял в тази къща. Сега монахът настояваше да получи цялото имущество на този заплес, и то по божествено право.

Министърът намери, че този калугер носи в гърдите си не по-малко нежно и справедливо сърце от първите двама просители.

Един четвърти, финансов контрольор, представи прекрасно изложение, с което се оправдаваше за това, че е докарал до просяшка тояга двайсет семейства. Те били наследили имущества от чичовци, лели, братя или братовчеди и трябвало да платят наследствени данъци. Контрольорът им изтъкнал с преизобилни доказателства, че не са оценили точно наследствата си, че в същност са много по-богати, отколкото си мислят, и на това основание ги осъдил на глоба, тройно по-висока от стойността на наследените имущества, съсипал ги със съдебни разноски и успял да натика в затвора главите на семействата, след което купил най-добрите им, имоти, без дори да развърже кесията си.

Финансовият министър му каза (вярно, с малко горчив тон):

— Euge, контрольоре, bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, te constituam^[1] главен прекупчик на данъците. (Накарах един учен, който има доход четиридесет екю, да ми обясни тези думи. Те много ме зарадваха. Вижте Евангелие от Матей, глава XXV, стих 21 и 23.)

Но все пак министърът каза съвсем тихо на един докладчик по жалбите в държавния съвет:

— Трябва да накараме тия свети пиявици и тия мирски пиявици да повърнат каквото са нагълтали. Време е да облекчим бремето на народа, иначе, без нашите грижи и нашата справедливост, той ще може да живее само на онзи свят.

Страшно гениални хора му представиха разни проекти. Един беше измислил да наложи данък върху остроумието.

— Всички ще побързат да платят — казваше той, — защото никой няма да иска да минава за глупак.

Министърът му каза:

— Освобождавам ви от този данък.

Друг му предложи да установи единен данък върху песните и смеха, тъй като нашият народ е най-веселият на света и с една песен се утешава за всичко. Но министърът му обърна внимание, че от известно време вече не се съчиняват шеговити песни и че се страхува да не би хората да станат прекалено сериозни само за да се отърват от данъка.

След това дойде един мъдър и почтен гражданин, който предложи да предаде на краля три пъти повече пари, като същевременно събира от народа три пъти по-малко. Министърът го посъветва да научи аритметиката.

Четвърти, воден от приятелски чувства, доказваше, че кралят може да събере само седемдесет и пет милиона, но той самият можел да му събере двеста двадесет и пет милиона.

— Вие ще ми доставите това удоволствие — рече министърът, — когато изплатим държавните дългове.

Най-после пристигна един служител на новия автор, който направи законодателната власт по божествено право съсобственица на всичките ни земи и даде на краля един милиард и двеста милиона доходи. Познах човека, който ме тикна в затвора, загдето не бях платил двадесетте екю. Хвърлих се в краката на господин министъра на финансите и поисках правосъдие. Той избухна в смях и ми каза, че просто са ми изиграли една шега. След това заповяда на тези жестоки шегобийци да ми дадат сто екю като обезщетение и ме освободиха от данък до края на живота ми.

— Господ да ви благослови, ваша светлост — рекох му аз.

[1] Отлично, добри и верни контролоре, понеже в малкото си бил верен, правя те... (лат.) — Б. пр. ↑

ГЛАВА V

ПИСМО ДО ЧОВЕКА С ЧЕТИРИДЕСЕТТЕ ЕКЮ

Макар че съм три пъти по-богат от вас, тоест притежавам триста и шейсет ливри или франка доход, все пак ви пиша като на равен, без да говори гордостта на големите богаташи.

Прочетох историята на вашето нещастие и на справедливото решение, което господин министърът на финансите е издал; поздравявам ви. За нещастие току що прочетох „Финансистът-гражданин“, въпреки отвращението, което ми вдъхва това заглавие; впрочем на мнозина то изглежда противоречиво. Този гражданин има двадесет франка от вашите доходи и шестдесет от моите; на всички жители той оставя само по сто франка. За сметка на това един друг, не по-малко заможен мъж надува нашите доходи до сто и петдесет ливри виждам, че вашият геометър е избрал златната среда. Той съвсем не е от онези великолепни благородници които с едно драсване на перото населяват в Париж един милион жители и след всичко, което сме загубили през последните войни, пуца в обращение един милиард и петстотин милиона звонкови монети в кралството.

Понеже много обичате да четете, ще ви заема „Финансистът-гражданин“, но да не би да повярвате всичко: той дава откъси от завета на великия министър Колбер^[1], без да знае, че това е една смешна смесица, съставена от Гасиен дьо Курти^[2]; дава записки от „Десятъкът“ на маршал дьо Вобан^[3], без да пише, че той е от Боагийбер^[4]; споменава завета на кардинал дьо Ришельо^[5], без да знае, че той е написан от дьо Бурзеис^[6]. Той измисля, че кардиналът е твърдял, че когато месото поскъпне, на войника се плаща повече. Обаче при неговото управление месото поскъпни много, а войнишките заплати не се увеличиха никак, и това доказва, независимо от всички други доказателства, че тази книга, призната за фалшификат още когато е била публикувана и по-късно приписана на кардинала, е

толкова от Ришельо, колкото тъй наречените завети на кардинал Алберони^[7] и на маршал Бол-Ил^[8] са написани от самите тях.

Мамите се през целия си живот от завети и теории; и аз, като вас, съм пострадал от тях. Ако модерните солиптици^[9] и ликурговци^[10] са се подиграли с вас, новите по-жестоко се подиграха с мен. Щях да умра от глад, ако не бях получил едно малко наследство, благодарение на което можах да се съвзема.

Притежавам четиристотин и осемдесет декара работил съм в най-хубавия край, който природата е създала и който има най-неплодородната почва. След като се приспаднат всички разноси, четири декара в моя край са чист доход едно екю, тоест три ливри. Щом прочетох вестниците, че един прочут специалист по земеделие изобретил нова сеялка — сеял през надупчени дъски и така, пръскайки по-малко семе, събирал по-голяма реколта — бързо взех пари в заем, купих си такава и почнах да сея през дъските. Целият ми труд отиде на вятъра; пропаднаха ми и парите; същото се случи и на знаменития специалист, който вече не сее през дъски.

Злата ми съдба пожела да прочета Стопанския алманах, който се продава в Париж в книжарницата. Попаднах на опита на един изобретателен парижанин, който за забавление заповядал да изорат градината му петнадесет пъти и вместо да посади в нея йота, я засял с пшеница: получил много изобилна реколта. Пак взех в заем пари. „Стига да изора земята и тридесет пъти — казах си аз, — и ще получа двойно повече от реколтата на този достоен парижанин, който е усвоил основите на земеделската наука, като е посещавал операта и театъра, и така ще забогатея благодарение на неговия пример и неговите препоръки.“

Да изореш дори и четири пъти земята си в нашия край, е нещо невъзможно; суровият климат и внезапните промени на времето не позволяват това, пък и поради нещастieto, което ме сполетя, когато сеех през надупчени дъски, както препоръчваше знаменитият земеделски специалист, бях принуден да продам впряга си.

И така, изорях тридесет пъти моите четиристотин и осемдесет декара с всичките рала, които можах да намери на четири левги наоколо. Да изореш три пъти един декар, струва три ливри и това е установена цена, а трябваше да ора тридесет пъти. Оранта на всеки декар ми излезе тридесет ливри, а моите четиристотин и осемдесет

декара ми струваха четиринадесет хиляди и четиристотин ливри. Реколтата, която в тоя проклет край при средна година достига до триста крини, се покачи действително на триста и тридесет крини, което, пресметнато по двадесет ливри крината, ми даде шест хиляди и шестстотин ливри. Загубих седем хиляди и осемстотин ливри. Вярно е, че ми остана сламата.

Щях да се разоря, да пропадна, ако един прочут лекар, разсъждавайки в областта на медицината така добре, както аз в областта на земеделието, не беше пратил набързо на оня свят една моя стара леля.

Кой би повярвал, че пак ще проявя слабост да се подведа по вестника на Буде? Но в края на краищата този човек не се е закълел да ме погуби — казвах си аз. Прочетох в неговия сборник, че достатъчно било да засадиш ангинари за четири хиляди франка, за да изкараш четири хиляди ливри печалба. Сигурно Буде ще ми върне с ангинарите това, което ме накара да загубя от жито. Изразходвах четири хиляди франка и ето че полските плъхове изядоха моите ангинари. В цялата околия дюдюкаха по мен като след дявол, който е показал среден пръст на папата.

Написах на Буде писмо, пълно с гневни упреци. Но единственият отговор на този измамник беше статия в неговия вестник, в която се забавляваше за моя сметка. Той най-нахално отричаше, че жителите на островите в Караибско море са червенокожи и трябваше да му изпратят писмото на един бивш кралски прокурор в Гваделупа, който заявяваше, че Бог е създал караибците червени, както е сътворил негрите черни. Но тази малка победа не ми помогна, загубих до последното су цялото наследство, което бях получил от леля си, понеже прекалено вярвах на новите теории. Още веднъж ви повтарям, драги господине, пазете се от шарлатаните.

[1] Жан-Батист Колбер (1619–1683) — министър на финансите през царуването на Луи XIV. Допринесъл много за стопанското процъфтяване на Франция. ↑

[2] Гасиен дьо Курти дьо Сандрас (1644–1712) — френски писател, чиито исторически съчинения изобилстват с измислени от самия него „факти“. ↑

[3] Себастиен Лъопретр дьо Вобан (1633–1707) — знаменит френски военен инженер и маршал; създател на нов тип укрепления. ↑

[4] Пиер Лъопезан дьо Боагийбер (1648–1714) — френски икономист. Поддръжник на свободната търговия. ↑

[5] Арман-Жан дьо Ришельо (1585–1642) — кардинал, бележит френски държавник. Водил ловка външна политика, подчинил напълно феодалните благородници на краля и подготвил установяването на абсолютизма във Франция. ↑

[6] Амабл дьо Бурзеис (1606–1672) — дипломат и богослов, секретар на Ришельо. Волтер неоснователно му приписва авторството на „Завещанието на Ришельо“. ↑

[7] Алберони (1664–1725) — италиански кардинал, министър на испанския крал Филип V. ↑

[8] Шарл Фуке дьо Бел-Ил (1684–1761) — френски маршал. ↑

[9] Солип (640–558 пр.н.е.) — велик гръцки държавник, изработил конституцията на Атина. ↑

[10] Ликург (IX в. пр.н.е.) — спартански законодател. ↑

ГЛАВА VI

НОВИ МЪКИ, ПРИЧИНЕНИ ОТ НОВИ ТЕОРИИ

(Тази глава е извлечена от ръкописа на един стар самотник.)

Виждам, че ако някои добри граждани се забавляват да управляват държавите и да се поставят на мястото на царете, че ако други се смятат за триптолемовци^[1] и за самата богиня Церера, има и още по-дръзки, които без много церемонии са се поставили на мястото на Бога и с перото си създават света, както той някога го е създал със словото Си.

Един от първите, който се представи пред мен, очаквайки да го боготворя, беше потомъкът на Талес и се наричаше Телиамед. От него научих, че планините и хората са създадени от морските води. Отначало имало само прекрасни морски човеци, които впоследствие станали земноводни. Тяхната красива разцепена опашка се превърнала на бедра и крака. Главата ми беше още пълна с „метаморфозите“ на Овидий и с една книга, в която се доказваше, че човешкият род е изроденото поколение на една порода павиани — все пак предпочитам да произлизам от риба, отколкото от маймуна.

С течение на времето у мен се породиха съмнения върху това родословие и дори върху образуването на планините.

— Как — каза ми той, — вие не знаете, че морските течения, които непрекъснато насипват пясък наляво и надясно на дебелина най-много до 10–12 стъпки, са създали в течение на безкрайно много векове планини, високи двадесет хиляди стъпки, които не се състоят от пясък? Знайте, че морето непременно е покривало цялата земя. Доказателство за това е, че са видели корабни котви на връх Сен Бернар, които са били там няколко века преди хората да имат кораби. Представете си, че Земята е едно стъклено кълбо, което дълго време е било изцяло покрито с вода.

Колкото повече ме убеждаваше, толкова по-малко му вярвах.

— Как — каза ми той, — не сте ли виждал наносите на туренския бряг? На тридесет и шест левги от морето има купища черупки, с които земята се тори като с оборски тор. Щом в течение на дълго време морето е натрупало цяла мина черупки на тридесет и шест левги навътре в сушата, защо да не може да достигне на три хиляди левги в продължение на много векове върху нашето стъклено кълбо?

Отговорих му:

— Господин Телиамед, има хора, които могат да изминат пеш петнадесет левги на ден, но те не могат да изминат петдесет. Не вярвам, че моята градина е направена от стъкло, а колкото до вашите наноси, също така се съмнявам дали се състоят от морски черупки. Напълно възможно е това да е просто една мина от дребни варовити камъчета, които лесно могат да вземат формата на късове от черупки, както има камъни във формата на език, но които не са никакви езици, има камъни във формата на звезди, но не са звезди, има и камъни като навити змии, но съвсем не са навити змии, други приличат на естествените органи на прекрасния пол, а съвсем не са останки от дами. Срещат се дендрити, срещат се камъни с изображения по тях, други изглеждат като дървета и къщи, без никога да са били нито къщи, нито дъбове.

Ако морето е оставило наноси от черупки в Турен, защо е пренебрегнало Бретан, Нормандия, Пикардия и всички други брегове? Боя се, че тези прехвалени наноси произлизат толкова от морето, колкото и самите човеци. Но дори морето да се е разляло на тридесет и шест левги, това не значи, че то непременно е стигнало до три хиляди и дори до триста левги и че всички планини са създадени от водите. Бих казал по-скоро, че Кавказ е създал морето, отколкото да твърдя, че морето е създало Кавказ.

— Но, господин невернико, какво ще кажете за вкаменените стриди, които са намерени по върховете на Алпите?

— Ще кажа, господин създателю, че не съм виждал нито вкаменени стриди, нито корабни котви на Мон Сени. Ще отговоря с това, което е вече казано: намират; се мидени черупки (които лесно се вкаменяват) на голямо разстояние от морето, както се изкопават и римски медали на сто левги от Рим. По-скоро ми се ще да вярвам, че някои хора, отивайки на поклонение в Сен Жак, са оставили няколко черупки към Сен Морис, отколкото да си въобразявам, че морето е

създадо върха Сен Бернар. Навсякъде има черупки, но сигурно ли е, че те не са по-скоро останки от черупести и раковидни животни от нашите реки и езера, отколкото от морски животни?

— Господин невернико, ще ви направя за смях в света, който възнамерявам да създам.

— Господин създателю, разрешава ви се, всеки е господар в своя свят. Но никога няма да ме накарате да повярвам, че светът, в който живеем, е от стъкло, нито че няколко черупки доказват, че морето е сътворило Алпите и планината Тавър. Знаете, че няма никакви черупки по планините в Америка. Сигурно някой друг е създал Западното полукълбо, а вие сте се задоволили да сътворите Стария свят; това е впрочем предостатъчно.

— Господине, господине, ако още не са намерени черупки по планините на Америка, един ден ще бъдат намерени.

— Господине, това значи да говорите като създател, който знае много тайни и е сигурен в работата си: отстъпвам ви, ако желаете, вашите наноси, стига само вие да ми оставите моите планини. Аз съм впрочем най-смирен и покорен слуга на ваше провидение.

Докато се просвещавах така с Телиамед, един ирландски йезуит, предрешен като мъж, но иначе тънък наблюдател, който при това притежаваше добри микроскопи, създаде змиорки от брашно, получено от жито, заразено с мораво рогче. След това вече никой не се съмняваше, че с брашно, получено от добро жито, могат да се направят и хора. След това създадох органически частици, от които са съставени хората. Защо не? Нали великият геометър Фатио беше възкресявал мъртви в Лондон; в Париж пък можеха също така лесно да направят живи хора от органически частици. Но тъй като за нещастие новите змиорки на Нийдам изчезнаха, то и новите хора също изчезнаха и избягаха при монадите, които те намериха точно посред фината зърнеста и набраздена материя.

Не че тези създатели на теории нямат големи заслуги в областта на физиката, опазил ме Господ да изразя презрение към техните трудове! Някои ги сравняват с алхимиците, които, фабрикувайки злато (което никога не са успели да получат), са открили добри лекарства или поне много любопитни неща. Можеш да бъдеш извънредно способен човек и да имаш погрешни идеи за произхода на животните и строежа на земното кълбо. Все пак рибите, превърнати в хора, и

водите, превърнати в планини, не ми бяха сторили толкова зло, колкото господин Буде. Задоволих се спокойно да си остана с моите съмнения, когато един лапонец ме взе под свое покровителство. Той беше дълбок философ, но не прощаваше никога на онези, които не споделяха мнението му. Този философ най-напред ме накара да разбера ясно бъдещето, като възвиши душата ми. Аз направих такива необикновени усилия да се възвися духовно, че се разболях. Той обаче ме излекува, като ме намаза с борова смола от главата до петите. Едва бях в състояние да се движа и той ми предложи да предприемем пътуване из Южното полукълбо, за да правим дисекции на глави на гиганти, чрез което сме щели да опознаем ясно естеството на душата. Не мога да понасям пътуване по море. Той има добрината да ме поведе по суша. Нареди да изкопаят голяма дупка в земното кълбо, която излизаше право при патагонците. Тръгнахме на път, но при входа на дупката аз си счупих крака. С голяма мъка ми оправиха крака. На счупеното място се образува мазол, от който много ми олекна. В една от моите диатриби вече съм говорил за всичко това, за да поуча света, който с най-голямо внимание слуша за тези велики неща. Вече съм много стар и понякога обичам да повтарям приказките си, за да ги втълпя още по-добре в главите на малките момчета, за които работя толкова отдавна.

[1] Триптолем — митически цар на древногръцката държавица Елевзис; според легендата научил хората на земеделие. ↑

ГЛАВА VII

ЖЕНИТБАТА НА ЧОВЕКА С ЧЕТИРИДЕСЕТТЕ ЕКЮ

След като се образова напълно и спечели малко богатство, човекът с четиридесетте екю се ожени за едно хубаво момиче, което притежаваше сто екю доход. Жена му скоро забременя. Той отиде при своя геометър и го запита дали тя ще роди момче или момиче. Геометърът му отговори, че акушерките и слугините обикновено познават тези неща, но че физиците, които предвиждат затъмненията, не са така просветени като тях.

След това той поиска да научи дали синът му или дъщеря му вече има душа. Геометърът отговори, че това не е негова работа и че трябва да говори с богослова, който живее на ъгъла.

Човекът с четиридесетте екю, който беше вече човек с най-малко двеста екю, попита на кое място се намира детето му.

— В една торбичка — му отвърна неговият приятел — между пикочния мехур и правото черво.

— О, милостиви Боже — извика той, — безсмъртната душа на моя син е родена и настанена между урината и нещо по-лошо!

— Да, драги съседе, и душата на един кардинал не е имала друга люлка и все пак хората са горди и си придават важен вид.

— О, учени господине, не бихте ли могъл да ми кажете как се създават децата?

— Не, драги приятелю. Но ако желаете, ще ви кажа това, което са измислили нашите философи, тоест как не се създават децата.

Най-напред ще ви кажа, че в своята отлична книга „De Matrimonio“^[1] преподобният отец Санчес^[2] споделя напълно мнението на Хипократ. Той вярва сякво, че двете течности, на мъжа и на жената, се устремяват една към друга и се сливат и че в този миг, поради това сливане, детето е заченато. И е така убеден в тази физическа система, станала и богословска, че в глава XXI ка втората си книга той пише:

„Utrum virgo Maria semen emiserit in copulatione cum Spiritu Sancto“^[3]

— Е, господине, вече ви казах, че не разбирам латински. Обяснете ми на френски загадъчните думи на отец Санчес.

Геометърът му преведе цитата и двамата потръпнаха от ужас.

Намирайки, че Санчес е невероятно смешен, младоженецът все пак остана доста доволен от Хипократ; ласкаеше се от мисълта, че жена му е изпълнила всички условия, предписани от този лекар, за да се създаде дете.

— За нещастие — каза съседът му — има много жени, които не изпускат никаква течност, приемат с отвращение ласките на съпрузите си и все пак имат деца. Дори само това опровергава Хипократ и Санчес. Освен това изглежда твърде вероятно, че в еднакви случаи природата винаги действа по същите принципи. А от друга страна има много видове животни, които се размножават без съвкупление — като люспестите риби, стридите, листните въшки. Трябваше следователно физиците да потърсят някакъв механизъм за размножение, който да подхожда за всички животни. Знаменитият Харви, който пръв доказва кръвообращението и който беше достоен да открие тайната на природата, сметна, че го е намерил у кокошките: те снасят яйца и той заключи, че жените също снасят. Лошите шегобийци казаха, че по тази причина буржоата и дори някои дворцови хора наричат жените и любовниците си „моя кокошчице“, други казваха, че всички жени са кокетни, защото искат да се харесат на петлите. Но въпреки тези подигравки Харви не промени мнението си и в цяла Европа беше установено, че всички произлизаме от яйца.

— Но, господине, вие ми казахте, че природата е винаги подобна на себе си, че действа винаги по същия принцип в еднакви случаи. А жените, кобилите, магариците, змиорките не снасят яйца; вие се подигравате с мен.

— Те не снасят яйца навън, но снасят яйца вътре в себе си, те имат яйчници, както всички птици. Кобилите и змиорките също имат яйчници. Едно яйце се откъсва от яйчника и се измътва в матката. Погледнете всички люспести риби, жабите. Те хвърлят яйцата си, които мъжкият опложда. Яйцата на китовете и на другите морски животни от този вид се измътват в матката. Молците, мушиците, най-нищожните насекоми — всички са видимо образувани от яйца: всичко

произлиза от яйце. И нашето земно кълбо е едно голямо яйце, в което се съдържат всички други яйца.

— Но действително тази теория има всички белези на истина. Тя е проста, неизменна и очевидно е доказана за повече от половината видове животни. Напълно съм доволен от нея и не желая друга; яйцата на жена ми са ми много скъпи.

— С течение на времето тази теория омръзна на хората: започнаха да създават децата по друг начин.

— Но защо, щом като тази теория е толкова естествена?

— Защото твърдяха, че жените нямат яйчници, а само малки жлезички.

— Подозирам, че хората, които са имали да предложат друга теория, просто са искали да подбият теорията за яйцата.

— Напълно е възможно. На двама холандци хрумнало да разгледат под микроскоп семенна течност — от хора и от разни животни. Сторило им се, че виждат в нея напълно развити животинки, които се движели с невероятна скорост. Видели такива животинки дори в семенната течност на петела. Тогава заключили, че мъжките животни вършат всичко, а женските — нищо, че женските служат само за да носят съкровището, което мъжките им поверяват.

— Виж какви странни неща! Имам известни съмнения, че тези животинки, които щъкат така чудновато в течността, биха останали след това неподвижни в яйцата на птиците и също така неподвижни в корема на жената цели девет месеца, като само от време на време се премият през глава. Това не ми изглежда логично. Доколкото мога да съдя, в природата нещата не вървят така. Как изглеждат, моля ви се, тези малки човечета, които плуват така добре в течността, за която ми говорите?

— Като червейчета. Имаше особено един лекар, на име Андри, който виждаше червеи навсякъде и който искаше непременно да провали системата на Харви. Ако можеше, той би отрекъл и кръвообращението само защото друг го е открил. Понеже постоянно се отдавали на Онановия грях и разглеждали всичко под микроскоп, двамата холандци и господин Андри сведоха човека до гъсеница. Най-напред човекът е червей като нея, след това подобно на нея се превръща в истинска какавида, която селяните наричат „бебче“. Както

гъсеницата става пеперуда, така и ние след девет месеца ставаме хора: ето нашите метаморфози.

— Е, останаха ли на това мнение? Не се ли е появила оттогава нова мода?

— На хората им омръзна да бъдат гъсеници. Един изключително забавен философ откри в една физическа Венера, че децата се създават чрез привличане. И ето как ставала цялата работа: когато спермата попаднала в матката, дясното око привличало лявото око, което идвало да се съедини с него в качеството на око, но носът, който то срещало на пътя си, му пречел и то било принудено да отиде наляво. Същото било с ръцете, бедрата и прасците, които са свързани с бедрата. Трудно е да се обясни при тази хипотеза положението на гърдите и на задника. При образуването на животните този велик философ не допуска никакъв план на съществуващото-творец. Той далеч не вярва, че сърцето е създадено, за да приема и разпраца кръвта, че стомахът е създаден, за да смела храната, очите да гледат, ушите да чуват. Всичко това му се струва прекалено вулгарно и затова всичко става чрез привличане.

— Та той е съвсем луд. Надявам се, че никой не е възприел неговата смахната идея.

— Хората се смяха много, но тъжното е, че този безумец приличаше на богословите, които с всички сили преследват онези, които те сами размиват.

Други философи измислиха други теории, които нямаха по-голям успех: вече не ръката търси другата ръка, не бедрото тича след другото бедро, а малки молекули, малки частици от ръката и бедрото се натрупват едни върху други. След като загубихме доста време, сигурно в края на краищата ще бъдем принудени да се зърнем към яйцата.

— Чудесно. И какво се роди от всички тези спорове?

— Съмнението. Ако въпросът беше разискван между богослови, щеше да има отлъчвания от черквата и проливане на кръв. Но между физици мирът бързо се възстановява: всеки си ляга с жена си, без ни най-малко да мисли за нейните яйчници, нито за нейните фалопиеви тръбички. Жените забременяват, без дори да се попитат как става това тайнство. И вие, когато сеете жито, не знаете как то покълва в земята.

— О, зная го много добре, отдавна са ми го казали: това става чрез гниене. Понякога обаче ми иде да се изсмея високо на онова,

което са ми разказали.

— Това е много добро желание. Съветвам ви да се съмнявате във всичко, освен че сборът на трите ъгли на един триъгълник е равен на два прави и че триъгълниците, които имат равни основи и височини, са равни помежду си, както и други подобни твърдения като например, че две и две правят четири.

— Да, мисля, че е много мъдро човек да се съмнява. Обаче, откакто забогатях и имам свободно време, чувствам, че съм станал много любопитен. Когато моята воля движи ръката или крака ми, бих желал да открия пружината, чрез която моята воля ги движи, защото сигурно има някаква пружина. Понякога много се чудя, че мога да вдигам и свеждам очи, а не мога да мърдам ушите си. Ето аз мисля и много бих желал някак си да зная какво става в главата ми сега, да докосна с пръст мисълта си. Трябва да е много любопитно. Питам се дали мисля сам, дали Бог ми дава идеи, дали душата ми е влязла в тялото, когато съм бил на шест седмици или на един ден, как се е настанила в мозъка ми; искам да зная дали мисля много, когато спя дълбоко и когато съм в летаргия. Блъскам си главата да разбере как от едно тяло може да израсне друго тяло. Моите усещания ме учудват не по-малко. Откривам нещо божествено в тях, особено в удоволствията. Понякога съм правил усилия да си представя едно ново сетиво и никога не съм успял да постигна това. Геометрите знаят всички тези неща, имайте добрината да ме просветите.

— Уви, ние сме толкова невежи, колкото и вие. Обърнете се към Сорбоната.

[1] За брака (лат.). — Б. пр. ↑

[2] Санчес — испански богослов. ↑

[3] В съвкупление със светия дух Дева Мария изхвърли семе от утробата си (лат.). — Б. пр. ↑

ГЛАВА VIII

ЧОВЕКЪТ С ЧЕТИРИДЕСЕТТЕ ЕКЮ, ВЕЧЕ БАЩА, РАЗСЪЖДАВА ЗА КАЛУГЕРИТЕ

Когато се видя баща на едно момче, човекът с четиридесетте екю започна да се смята за човек с известна тежест в държавата. Надяваше се да даде поне десет поданици на краля, които до един да бъдат полезни. Той беше човекът, който правеше най-хубавите кошници на света, а жена му беше отлична шивачка. Тя беше родена близо до едно голямо абатство, което имаше сто хиляди ливри доход. Един ден мъжът ѝ ме попита защо тези господа, които са тъй малобройни, са погълнали толкова пъти по четиридесет екю.

— По-полезни ли са те на отечеството от мен?

— Не, драги съседе.

— Допринасят ли те като мен за увеличението на населението на страната?

— Не — поне така изглежда.

— Обработват ли земята? Защиават ли държавата, когато е нападната?

— Не, те се молят на Бога за вас.

— Добре, тогава и аз се моля на Бога за тях; нека разделим богатствата. Според вас колко полезни хора в кралството — мъже, и колко момичета се намират в манастири?

— Според докладите на управителите на провинциите, съставени в края на миналия век, във Франция е имало около деветдесет хиляди.

— Според предишната ни сметка, като се пресмята по четиридесет екю на глава, те би трябвало да притежават само десет милиона и осемстотин хиляди ливри. А колко всъщност имат?

— Сигурно към петдесет милиона, като сметнем литургиите и подаянията, събирани от просещите монаси, които наистина облагат народа със значителен данък. Един брат, който събира милостиня за

един парижки манастир, се похвалил публично, че неговата торба носела осемдесет хиляди ливри доход. Чакайте да видим колко дават на глава тези петдесет милиона, ако се разхвърлят на деветдесет хиляди остригани глави. Излиза петстотин и петдесет ливри.

— Това е значителна сума за едно многобройно общество, където разноските са по-малки поради броя на консуматорите, защото много по-малко струва на десет души да живеят заедно, отколкото ако всеки имаше отделно жилище и се хранеше отделно.

— Значи, бившите йезуити, на които днес се дава четиристотин ливри пенсия, действително са загубили от тази сделка?

— Не вярвам, защото те всички са се приютили при роднини, които им помагат. Мнозина от тях отслужват литургии за пари, нещо, което не правеха по-рано. Други са станали възпитатели на деца, трети са поддържани от набожни жени. Всички са се справили някак. И може би измежду тях днес има само малцина, които, след като са вкусили веднъж от светските радости и от свободата, биха искали да поемат отново някогашните си окови. Каквото и да казват, монашеският живот съвсем не е за завиждане. Доста известна е максимата, че калугерите са хора, които се събират, без да се познават; живеят, без да се обичат, и умират, без да съжеляват един за друг.

— Значи, мислите, че ще им се направи много голяма услуга, ако всички бъдат разкалугерени?

— Те несъмнено биха спечелили много, а и държавата още повече. На отечеството ще бъдат върнати граждани и гражданки, които безразсъдно са пожертвали свободата си на възраст, на която законите не им позволяват да разполагат дори с десет су рента; ще се измъкнат тези трупове от гробниците им — това би било истинско възкресение. Техните манастири биха станали кметства, болници, обществени училища или биха били превърнати в работилници. Населението би се увеличило, всички изкуства и занаяти биха процъфтели още повече. Или поне би могло да се намали броят на тези доброволни жертви, като се определи числото на послушниците. Отечеството би имало повече полезни хора и по-малко нещастници. Така мислят всички управници, това е единодушното желание на обществото, откакто умовете са по-просветени. Примерът на Англия и на толкова други държави е очевидно доказателство за необходимостта от подобни реформи. Какво би правила Англия днес, ако вместо четиридесет

хиляди моряка имаше четиридесет хиляди калугери? Колкото по-многобройни стават занаятите, толкова по-необходим става и броят на трудещите се поданици. Несъмнено в манастирите са погребани много дарования, които са загубени за държавата. За да процъфти, кралството трябва да има колкото е възможно по-малко свещеници и повече занаятчии. Невежеството и варварството на нашите бащи не само не е правило за нас, а е по-скоро предупреждение да направим това, което те биха направили, ако бяха на наше място и имаха нашите познания.

— Значи, не от омраза към калугерите искате да премахнете монашеството, а защото ви е жал за тях и от любов към отечеството. И аз мисля като вас. Никак не бих желал синът ми да стане калугер. И ако мислех, че трябва да имам деца за манастир, не бих легнал вече с жена си.

— Има ли наистина добър баща на семейство, който да не стене, когато вижда сина си или дъщеря си загубени за обществото? Това се нарича „да се спасиш“. Но войникът, който се спасява, когато трябва да се бие, бива наказан. Ние всички сме войници на държавата.

Обществото ни издържа и ние ставаме дезертъори, когато го напуснем. Какво казвам, дезертъори! Монасите са детеубийци, които задушават цяло едно потомство. Деветдесет хиляди души затворени в манастир, които реват или мърморят под носа си на латински, биха могли да дадат на държавата по двама поданика всеки: това прави сто и осемдесет хиляди души, които те премахват в зародиш. За сто години загубата става огромна, това е доказано.

Защо се е наложило монашеството? Защото от времето на Константин Велики управлението е било некадърно и омразно почти навсякъде; защото Римската империя е имала повече калугери, отколкото войници, само в Египет е имало сто хиляди калугери, защото те са били освободени от труд и данъци; защото, когато станали християни, за да управляват поданици християни, вождовете на варварските народи, които разрушиха империята, са упражнявали най-ужасна тирания и хората на тълпи са навлизали в манастирите, за да избегнат яростта на тези тирани — хвърляли се в едно робство, за да избегнат друго; защото, учредявайки толкова различни ордени на свети ленивци, папите са си създали многобройни поданици в другите държави; защото един селянин предпочита да му казват „преподобни отче“ и да дава благословии, отколкото да натиска ралото, защото той

не знае, че ралото е по-благородно от расото, защото предпочита да живее за сметка на глупците, отколкото от честен труд; и най-после, защото не знае, че като става монах, си готви нещастни дни, изтъкани от скука и разкаяние.

— Добре, господине, да няма вече монаси за тяхно и за наше щастие. Но бях много огорчен, когато чух да казват на благородника в нашето село, баща на четири момчета и три момичета, че няма да може да ги подреди, ако не направи дъщерите си калугерки.

— Това прекалено често повтаряно твърдение е безчовечно, противоотечествено и рушително за обществото. Когато за едно съсловие, каквото и да бъде то, може да се каже: „Ако всички хора постъпят в него, човешкият род ще загине“, това е доказателство, че това съсловие не струва нищо и че този, който влиза в него, вреди на човечеството.

И така, ясно е, че ако всички момчета и момичета влезеха в манастир, светът би загинал. Следователно поради самия този факт монашеството е враг на човешката природа, независимо от ужасните злини, които понякога причинява.

— Не би ли могло да се каже същото за войниците?

— Разбира се, че не, защото, ако всеки гражданин носи на свой ред оръжие, както някога е било във всички републики, и особено в Рим, войникът става още по-добър земеделец; войникът-гражданин се жени и се бие за жена си и децата си. Ех, да дадеше Господ всички земеделци да бяха войници, и то женени! Те биха били отлични граждани. Но един калугер, като калугер го бива само да изяде средствата за съществуване на своите сънародници. Не съществува по призната истина.

— Но какво ще правят момичетата на бедните благородници, които не могат да ги омъжат?

— Ще правят, както се е казвало хиляди пъти, като момичетата в Англия, Шотландия, Ирландия, Швейцария, Холандия, половината от Германия, Швеция, Норвегия, Дания, Татария, Турция, Африка и в почти цялата останала земя. Те ще бъдат много по-добри съпруги, много по-добри майки, когато хората свикнат, както в Германия, да вземат жени без зестра. Една добра и трудолюбива домакиня ще направи повече добро в дома си, отколкото дъщерята на някой

финансист, която харчи за излишни неща повече, отколкото е донесла на мъжа си.

Трябва да има приюти за старци, за недъгави, за сакати. Но вследствие на най-отвратителна злоупотреба манастирите са само за младите и добре сложени хора. В манастира най-напред карат новопостъпилите от двата пола да изложат голотата си, противно на всяко чувство за свян, разглеждат ги внимателно отпред и отзад. Нека някоя стара и гърбава жена отиде и поиска да постъпи в манастир — веднага ще я изгонят по най-оскърбителен начин, освен ако даде огромна зестра. Какво казвам? Всяка калугерка трябва да има зестра, иначе ще бъде изметът на манастира. Никога не е имало по-нетърпима злоупотреба.

— Тъй, тъй, господине, кълна се, че дъщерите ми никога няма да станат калугерки. Те ще се научат да предат, да шият, да плетат дантели, да везат, да бъдат полезни. Считам монашеските обети като посегателство срещу отечеството и срещу самия себе си. Обяснете ми, моля ви се, как може един от моите приятели да противоречи на цялото човечество, като поддържа, че калугерите били твърде полезни на населението, защото техните сгради са по-добре поддържани дори от сградите на благородниците, а земите им — по-добре обработени.

— Е, какъв е този ваш приятел, който твърди такива странни неща?

— Той е приятел на хората или по-скоро на монасите.

— Искал е да се пошегува. Той знае много добре, че десет семейства, всяко от които има по пет хиляди ливри доход от земята, са сто пъти, хиляди пъти по-полезни, отколкото един манастир, който ползува доход от петдесет хиляди ливри и при това винаги има някакво скрито съкровище. Той хвали красивите сгради, построени от монасите, а именно това дразни гражданите и това е повод за оплаквания в цяла Европа. Обетът за бедност осъжда дворците, както обетът за смирение противоречи на гордостта, а обетът да унищожиш рода си противоречи на природата.

— Почвам да мисля, че трябва много да се пазим от книгите.

— С тях трябва да се отнасяме както с хората: да избираме най-разумните, да ги проверяваме и да приемаме само това, което е очевидно.

ГЛАВА IX

ЗА ДАНЪЦИТЕ, ПЛАЩАНИ В ЧУЖБИНА

Преди един месец човекът с четиридесетте екю дойде при мен, като се държеше за слабините от смях; смееше се така сърдечно, че и аз се разсмях, без да знам за какво се касае. С какви подражателски способности се ражда човек! До каква степен ни владее инстинктът! Колко заразителни са душевните пориви?

Ut ridentibus arrident, ita flenti b us adflent

Humani vultus^[1]

Когато се насмя хубаво, той ми каза, че току що срещнал един човек, който казвал, че е протонотариус на Светия престол и че изпращал голяма сума пари на триста левги оттук на един италианец, от името на един французин, комуто кралят бил подарил малко ленно владение, и че този французин никога не би могъл да се възползва от благодеянието на краля, ако не изпрати на този италианец дохода си от първата година.

— Това е напълно вярно — рекох му аз, — но то съвсем не е така весело. Малките привилегии от този род струват на Франция около четиристотин хиляди ливри годишно, а от два века и половина, откакто трае този обичай, ние вече сме изнесли за Италия осемдесет милиона.

— Милостиви Боже! — извика той. — Колко пъти по четиридесет екю! Значи, този италианец ни е заробил преди два века и половина и ни е наложил този данък?

— Наистина — отговорих аз, — някога той ни облагаше още по-тежко. Сегашното е дреболия в сравнение с това, което той дълго събираше от нашия нещастен народ и от другите нещастни народи на Европа.

Тогава му разказах как са били установени тези свети грабежи. Той знае малко история, има здрав смисъл и лесно разбра, че сме били роби и че още влачим едно късче от веригата. Дълго и енергично говори срещу тази злоупотреба, но с какво уважение пък говореше въобще за религията! Колко почиташе владиците, как желаше те да

имат много пъти по четиридесет екю, за да ги изразходват за благотворителност в епархиите си!

Желаеше също така всички селски свещеници да имат достатъчен брой пъти по четиридесет екю, за да могат да живеят прилично.

— Тъжно е — казваше той — един свещеник да трябва да се кара със своите енорияши за три снопа жито и да не бъде щедро заплатен от провинцията. Срамота е тези господа постоянно да се съдят със своите феодални земевладелци. Тези вечни спорове за въображаеми права, за десетъци, подкопават уважението, което им е дължимо. Нещастният земеделец, който вече е платил на бирниците своя десетък и двете су за ливра, и имуществения данък, и поголовния данък, и откупите, за да не настаняват в дома му войници, макар че преди това е трябвало да храни войници и т.н. и т.н., на този нещастник, казвам, селският свещеник идва да отнеме една десета от реколтата. Тогава той не гледа на него вече като на свой наставник, а като на кождер, който му свлича и малкото кожа, която му е останала. Отнемайки му по божествено право всеки десети сноп, свещеникът напълно съзнава, че проявява дяволска жестокост, като не държи сметка какво му е струвало, за да изкара този сноп. И какво остава за селянина и за семейството му? Плач, оскъдица, обезсърчение, отчаяние и смърт от преумора и нищета. А ако беше платен от провинцията, свещеникът би бил утеха за своите енорияши, вместо да гледат на него като на враг.

Този достоен човек се разчувства, докато произнасяше тези думи. Той обичаше отечеството и боготвореше общественото благо. Понякога извикваше: „Какъв народ можеше да бъде френският, ако пожелаехме!“

Отидохме да видим сина му, комуто майката, много чиста и добре измита, поднасяше голяма, бяла гръд. Детето беше много красиво.

— Уви — каза бащата, — значи, и ти имаш само двадесет и три години живот и можеш да предявиш право само за четиридесет екю!

[1] Човешките лица се смеят със смеещите се и плачат с плачещите (лат.). — Б. пр. ↑

ГЛАВА X ЗА ПРОПОРЦИИТЕ

Произведението на крайните членове е равно на произведението на средните, но два чувала откраднато жито не се отнасят така към тези, които са ги взели, както загубата на техния живот се отнася към интереса на ограбеното лице.

Игуменът на Д.О., комуто двама от неговите ратаи откраднали две крини жито, наскоро обеси двамата провинени. Тази екзекуция му струвала повече от цялата реколта и оттогава не може да си намери вече ратаи.

Ако кралете бяха заповядали щото онези, които откраднат жито от господаря си, да обработват нивите му цял живот с вериги на краката и звънче на врата, окачено на тежък ярем, този игумен би спечелил много. Трябва да се сплашат престъпниците, да, несъмнено. Но принудителният труд и дълготрайният позор сплашват повече от бесилката.

Преди няколко месеца в Лондон един злосторник беше осъден на заточение в Америка, където да работи в захарните плантации заедно с негрите. В Англия, както и в много други страни, на всички престъпници се разрешава да подадат молба до краля, било за да бъдат помилвани напълно, било за да им се намали наказанието. Този престъпник подал молба да бъде обесен, като заявявал, че смъртно мрази труда и предпочита да бъде удушен за една минута, отколкото цял живот да прави захар.

Други могат да мислят различно, всеки си има свои разбирания, но казахме вече и трябва да го повторим, че обесеният не става за нищо и че наказанията трябва да бъдат полезни.

Преди няколко години в Татария^[1] осъдили двама младежи да бъдат набити на кол, заедно гледали с шапка на глава как минава едно шествие от лами. Китайският император^[2], който е много по-умен,

казва, че той би ги осъдил три месеца да вървят гологлави след такива процесии.

„Определяйте наказанията съразмерно с престъпленията“ — е казал маркиз Бекариа^[3]; тези, които са създали законите, не са били геометри.

Ако абат Гион или Коже^[4], или бившият йезуит Нонот^[5], или бившият йезуит Патуйе^[6], или проповедникът Лабомел^[7] пишат долни клевети, в които няма нито истина, нито разум, нито духовитост, нима ще ги обесят, както игуменът на Д.О. наредил да обесят двамата негови слуги, и то под претекст, че клеветниците са по-виновни от крадците?

Ще осъдите ли дори Фрерон^[8] да гребе окован в галерите, защото обижда добрия вкус и защото е лъгал цял живот, надявайки се да може да плати сметката си при кръчмаря?

Ще поставите ли на позорния стълб господин Ларше^[9], защото е бил винаги много тромав, защото е трупал грешка върху грешка, защото никога не е съумявал да различи каквато и да е степен на вероятност, защото според него в един огромен дъвен град, който се е славил с полицията си и с ревността на мъжете, тоест във Вавилон, където жените са били пазени от евнуси, всички принцеси отивали от благочестие да раздават публично ласките си на чужденци в храма, и то за пари? Нека се задоволим да го изпратим на самото място да си опита късмета, нека бъдем умерени във всичко, нека наказанията съответстват на престъпленията. Нека простим на бедния Жан-Жак^[10], когато пише само за да си противоречи, когато, след като представи една комедия, която беше освиркана в един парижки театър, обижда онези, които представят комедии на сто левги от Париж, когато търси покровители, които по-късно оскърбява, когато декламира срещу романите и същевременно пише роман, чийто герой е един глупав възпитател, който приема благодаренията на една швейцарка, на която е направил дете, и след това отива да изхарчи парите си в един парижки бордей. Нека го оставим да вярва, че е надминал Фенелон и Ксенофон, като е научил един младеж от добро семейство на дърводелски занаят. Не си заслужава заради тези смахнати баналности да се издаде заповед за задържане под стража, достатъчно е да се изпрати в „Петит Мезон“^[11], да му се дава силен бульон, да му се пуска кръв и да живее под режим.

Мразя драконовите закони, които са наказвали еднакво и престъпленията и заблудите, и злобата и глупостта. Нека не се отнасяме към йезуита Нонот, който е виновен само в това, че е писал глупости и обиди, както са се отнесли към йезуитите Малагрида, Олдкорн, Гарне, Гиняр, Гере^[12], и както би трябвало да се отнесем към йезуита Лъотелие^[13], който измами краля и хвърли Франция в размирици. Във всеки процес, във всеки спор, във всяка свада трябва преди всичко да различаваме нападателя от нападнатия, потисника от потиснатия. Нападателната война се води от тиранин; този, който се защитава, е невинен.

Както бях потънал в тези размисли, човекът с четиридесетте екю дойде при мене, облян в сълзи. Запитах го с вълнение да не би синът му, който трябва да живее двадесет и три години, да е умрял.

— Не — отвърна той, — малкият е много добре, жена ми също. Но аз бях повикан да свидетелствам срещу един воденичар, когото разпитвах с обикновен и необикновен начин, и който се оказа невинен. Видях го как припадна от изтезанията, които ставаха все по-страшни, чух как пращат костите му, още чувам виковете и писъците му, те ме преследват навсякъде — плача от жал, треперя от ужас.

Аз също се разплаках и се разтреперих, защото съм извънредно чувствителен.

Тогава в паметта ми изплува споменът за страхотното приключение на семейство Кала: една добродетелна майка, окована във вериги, дъщерите ѝ разплакани и прокудени, домът ѝ разграбен; един почтен баща на семейство, съсипан от изтезания, агонизиращ на колелото и издъхващ в пламъците; довличат сина, окован във вериги, пред съдиите, един от които му казва: „Току-що изтезавахме баща ти на колелото, сега и теб ще подложим на същите мъчения.“

Спомних си за семейство Сирвен, което един от моите приятели срещнал, когато бягало през покритите с лед планини от преследванията на един колкото несправедлив, толкова и невеж съдия. „Този съдия — каза ми той, — без да има и сянка от доказателство, осъдил цялото невинно семейство на мъчения, тъй като предполагал, че бащата и майката, подпомогнати от две от дъщерите си, удушили третата дъщеря, за да не отиде на литургия, и хвърлили трупа в кладенеца.“ В този вид присъди аз виждам едновременно върха на глупостта, несправедливостта и варварството.

Човекът с четиридесетте екю и аз окайвахме човешката природа. В джоба си имах речта на един прокурор от Дофине, която засягаше отчасти тези интересни въпроси, и аз му прочетох следните места:

„Наистина велики хора са били онези, които първи са се осмелили да се нагърбят с управлението на себеподобните си и да поемат бремето на общественото благополучие; заради доброто, което са искали да сторят на хората, те спечелили тяхната неблагодарност, заради спокойствието на народа, те се отказали от собственото си спокойствие. Те застанали, така да се каже, между хората и Провидението, за да им създадат изкуствено едно щастие, което, изглежда, им е било отказано.

Кой съдия, който има поне малко чувство за своите задължения и за човечност, би могъл да поддържа тези идеи? Би ли могъл, уединен в кабинета си, да хвърли поглед върху тези книжа, злочести паметници на престъплението и на невинността, без да потръпне от ужас и състрадание? Няма ли да му се стори, че дочува стенещи гласове, които излизат от тези злокобни писания, няма ли те да го сепнат, когато решава съдбата на един гражданин, на един съпруг, на един баща, на едно семейство? Кой безмилостен съдия (който е разгледал дори едноединствено наказателно дело) ще може да мине хладнокръвно край някой затвор? «Аз, значи, държа един от себеподобните си в тази омразна сграда — ще си каже той, — може би човек равен на мен, мой съгражданин, просто един човек! Аз го окувам всеки ден, аз затварям пред него тези ненавистни врати. Може би душата му е обхваната от отчаяние, може би той с проклятие изрича моето име, вдигнал очи към небето, и несъмнено най-великият Съдия ни гледа и един ден ще трябва да съди и двама ни.»

И ето, страхотно зрелище се появява изведнъж пред очите ми. Съдията е уморен да разпитва с думи, той иска да разпитва чрез мъчения. Нетърпелив в диренето на истината и може би раздражен от безполезността на разпита, той заповядва да донесат факли, вериги, лостове и всички уреди, измислени, за да причиняват болка. Палачът идва да се намеси във функциите на правосъдието и завършва чрез насилие един разпит, започнат в свобода.

О, блага философийо! Ти, която търсиш истината само с внимание и търпение, очакваше ли ти, че в твоя век ще се употребяват такива средства за нейното откриване?

Вярно ли е, че нашите закони одобряват тази непонятна метода и че тя е осветена от обичая?

Техните закони следват предразсъдъците им. Публичните наказания са така жестоки, както личните отмъщения; и действията, подсказани от разума им, са не по-малко немилостиви от действията, внушени от страстите им. Каква е, прочее, причината за тази странна противоположност? Това е така, защото нашите предразсъдъци са стари, а нашата нравственост е нова, защото сме толкова проникнати от чувствата си, колкото сме глухи към идеите си, защото жаждата за удоволствия ни пречи да разсъждаваме върху нуждите си и се стремим повече да живеем, отколкото да направляваме поведението си. С една дума, нашите нрави са благи, но не са добри, ние сме цивилизовани, но просто не сме човечни.“

Тези откъси, които красноречието беше продиктувало на човечността, изпълниха сърцето на моя приятел със сладка утеха. Той се възхищаваше от тях с цялата си нежна душа.

— Как! — казваше той, обхванат от възторг. — Значи, и в провинцията се създават шедьоври? А бяха ми казвали, че на света имало само Париж.

— Само в Париж пишат опери — казах му аз, — но днес в провинциите има много съдии, които мислят със същата смелост и които се изразяват със същата убедителност. Някога оракулите на справедливостта, както и оракулите на нравствеността, бяха само смешни: доктор Глупак декламираше пред съда и Арлекин — от амвона. Но най-после философията дойде и каза:

— Говорете публично само за да кажете нови и полезни истини и ги кажете с красноречието на чувството и на разума.

— Но ако нямаме нищо ново да кажем? — извикаха писачите.

— Тогава мълчете — отговори им философията. — Всички тези кухи парадни речи, които съдържат само фрази, са като огньовете, които се палят по Еньовден, ден, когато човек най-малко има нужда да се грее; тези огньовете не доставят никакво удоволствие и от тях не остава дори пепел.

Нека цяла Франция чете добрите книги. Но въпреки напредъка на човешкия дух хората четат твърде малко; измежду онези, които понякога искат да се просветят, повечето четат много лошо. Моите съседи и съседки играят след вечеря на една английска игра, чието име

ми е много трудно да произнеса, защото се нарича тумзк. Много почтени буржоа — едри глави, които си мислят, че са умни глави — ви казват с важен вид, че няма никаква полза от книгите. Но, господа невежи, знаете ли, че вие сте управлявани само от книги? Знаете ли, че гражданският законник, военният кодекс и Евангелието са книги, от които вие постоянно зависите? Четете, просвещавайте се, само чрез четене укрепва духът, разговорите го разсейват, играта го ограничава.

— Аз имам много малко пари — ми отвърна човекът с четиридесетте екю, — но ако някога спечеля малко богатство, ще си купувам книги от книжаря Марк-Мишел Ре.

[1] Татария — френският град Абвил. ↑

[2] Волтер има пред вид пруския крал Фридрих II. ↑

[3] Чезаре ди Бекария (1738–1794) — италиански правник, допринесъл за хуманизиране на наказателното право. ↑

[4] Франсоа-Мари Коже (1723–1780) — ректор на Парижкия университет, в писанията си нападал съвременните философи. ↑

[5] Клод-Франсоа Нонот (1711–1793) — френски писател, йезуит, водил полемика с Волтер. ↑

[6] Луи Патуйе (1699–1770) — писател, йезуит, автор на брошури срещу Волтер. ↑

[7] Лоран де Лабомел (1726–1773) — френски литератор. Автор на „Бележки“ върху Волтеровото съчинение „Векът на Луи XIV“. ↑

[8] Ели Фрерон (1718–1776) — френски критик, поддръжник на класическите традиции в литературата и враг на Волтер. ↑

[9] Пиер-Анри Ларше (1726–1812) — професор по гръцка литература в Парижкия университет, автор на трудове по археология и преводач от гръцки и английски. Водил остра полемика с Волтер. ↑

[10] Волтер има пред вид философа Жан-Жак Русо. ↑

[11] „Петит Мезон“ — парижка болница за душевноболни. ↑

[12] Йезуити, които са били осъдени несправедливо. Така португалският йезуит Габриел Малагрида е бил осъден за ерес с фалшиви доказателства и изгорен на клада; Хенри Гарнет, английски йезуит, е бил осъден без свидетелски показания и екзекутиран. ↑

[13] Мишел Лъотелие — йезуит, преподавател по хуманитарни науки и философия и по-късно изповедник на крал Луи XIV. ↑

ГЛАВА XI ЗА СИФИЛИСА

Човекът с четиридесетте екую живееше в една малка околия, където от сто и петдесет години не бяха оставяли войници на гарнизон. В това затънтено кътче на земята нравите бяха останали чисти като въздуха, който го заобикаля. Хората не знаеха, че другаде любовта може да бъде заразена с гибелна отрова, че цели поколения могат да бъдат нападнати в зародиша си и че природата, противоречейки си сама на себе си, може да превърне нежността в ужас и насладата в погнуса. Хората се отдаваха на любовта със сигурността на невинни души. Дойде войска и всичко се промени.

Двама лейтенанти, полковият свещеник, един ефрейтор и един новобранец, който наскоро бе излязъл от семинарията, бяха достатъчни, за да заразят дванадесет села за по-малко от три месеца. Две братовчедки на човека с четиридесетте екую се видяха покрити с твърди пъпки, хубавите им коси окапаха, гласът им стана дрезгав, клепачите на втрещените им и угаснали очи станаха пепеляви и вече не се затваряха, за да дадат почивка на разкапаните им крайници, разяждани от скритата зараза, като крайниците на арабина Йов, макар че той никога не е страдал от тази болест.

Главният лекар на полка, човек с голяма опитност, беше принуден да поиска от двореца помощници, за да излекува всички момичета в този край. Министърът на войната, винаги склонен да облекчи съдбата на прекрасния пол, изпрати цял набор калугери, които с една ръка разрушаваха това, което възстановяваха с другата.

По това време човекът с четиридесетте екую четеше философската история за „Кандид“, преведена от немски от доктор Ралф, в която се доказва, че очевидно всичко е добре и че е абсолютно невъзможно в най-добрия от възможните светове сифилисът, чумата, бърбечните камъни, пясъкът в пикочния мехур, скрофулите, Валанската камара и инквизицията да не влизат в състава на Вселената, на тази вселена, създадена единствено за човека, цар на

животните, сътворен по образ и подобие на Бога, с когото както ясно се вижда, си приличат като две капки вода.

В истинската история за „Кандид“ той прочете, че знаменитият доктор Пангрос загубил едно око и едно ухо, когато го лекували от тази болест.

— Уви — каза той, — няма и моите две братовчедки, бедните ми братовчедки, ще останат еднооки и едноухи?

— Не — отвърна му лекарят-утешител, — германците са непохватни, но ние лекуваме момичетата бързо, сигурно и приятно.

И действително двете хубави братовчедки се отърваха само с това, че главите им бяха подути като балон цели шест седмици, че загубиха половината си зъби и езиците им станаха половин стъпка дълги и накрая умряха от гръдобол след шест месеца.

По време на лекуването братовчедът и главният лекар разсъждаваха така:

— Възможно ли е, господине, природата да е свързала такива ужасни мъчения с едно тъй необходимо удоволствие, толкова позор с толкова слава, и да е по-опасно да направиш едно дете, отколкото да убиеш човек? Вярно ли е поне, че за наша утеха този бич намалявал по цялата земя и ставал все по-малко опасен от ден на ден?

— Напротив, той се разпространява все повече и повече в нашата християнска Европа; стигнал е до Сибир. Виждам съм повече от петдесет души да умират от тази болест, видях да умират от същата болест и един голям армейски генерал и един много мъдър министър. Малцина хора със слаби гърди издържат на болестта и на лекарствата. Едрата шарка и сифилисът, болести-посестрими, са се съюзили по-здраво и от калугерите, за да унищожат човешкия род.

— Още едно основание да разкалугерим калугерите — да ги върнем сред хората, за да помогнат да се облекчи злото, което двете посестрими нанасят. Кажете ми, моля ви се, страдат ли животните от сифилис?

— При тях няма нито сифилис, нито едра шарка, нито калугери.

— Трябва, значи, да признаем, че те са по-щастливи в по-разумни от нас в този най-добър от всички светове?

— Никога не съм се съмнявал в това. Те страдат от много по-малко болести от нас. Техният инстинкт е много по-сигурен от нашия

разум. Те не се измъчват никога нито от миналото, нито от бъдещето.

— Вие сте бил лекар на един френски посланик в Турция. Има ли много болни от сифилис в Константинопол?

— Франките са донесли болестта в предградието Пера, където живеят. Познавах един калугер от ордена на капуцините, който беше разяден като Пангос. Но болестта не е още стигнала в самия град. Франките почти никога не преспиват там. В този огромен град почти няма улични момичета. Всеки богат човек си има робини черкезки, постоянно пазени, постоянно наблюдавани — тяхната красота е безопасна. Турците наричат сифилиса „християнска болест“ и това още повече усилва дълбокото презрение, което хранят към нашето богословие. Но за сметка на това те пък имат чумата, египетска болест, на която не обръщат много внимание и не си дори дават труд да вземат предпазни мерки срещу нея.

— По кое време смятате, че се е появил този бич в Европа?

— При завръщането на Христофор Колумб от първото му пътешествие сред невинните народи, които не са познавали нито скъперничеството, нито войната, тоест към 1494 година. Тези народи, прости и справедливи, са били жертва на болестта от незапомнени времена, така както проказата е върлувала сред арабите и евреите и чумата сред египтяните. Първият плод, който испанците донесли след завоеванието си на Новия свят, бил сифилисът. Той се разпространил по-бързо от мексиканското сребро, което влезе в обращение в Европа много по-късно. Причината за това е, че във всички градове тогава имало красиви публични домове, наречени б..., установени по заповед на владетелите, за да се опази честта на дамите. Испанците внесли отровата в тези привилегирани домове, където князете и владичите намирали необходимите им момичета. Отбелязано е, че в Констанц имало седемстотин и осемнадесет момичета, за да обслужват черковния събор, който така благочестиво осъдил на изгаряне Ян Хус и Йероним Пражки.

Това е достатъчно, за да се разбере с каква бързина се е разпространила болестта във всички страни. Първият благородник, който умрял от нея в 1499 година, бил светлейшият и преподобнейши владика и вицекрал на Унгария, когото Бартоломео Монтанагуа, прочут падуански лекар, не успял да излекува. Гуалтиери твърди, че владиката на Майнц, Бертолд фон Хенеберг, „нападнат от сифилис,

предал Богу дух в 1504 година“. Знаем, че нашият крал Франсоа I е умрял от същата болест. Анри III я хванал във Венеция, но якобинският калугер Жак Кленган успял да спре развитието на болестта.

Парижкният парламент, винаги загрижен за общественото благо, бил първият, който издал закон срещу сифилиса през 1497 година. Законът забранявал на всички болни от сифилис да живеят в Париж под страх от смъртно наказание чрез обесване, но тъй като не било лесно да се докаже юридически на гражданите и гражданките, че са извършили това престъпление, този закон нямал по-голям успех от законите, издадени оттогава насам срещу употребата на средства за повръщане. Но въпреки парламента броят на виновните се увеличавал непрекъснато. Сигурно ако, вместо да ги бесят, бяха употребили заклинания срещу сифилитиците, днес тази болест щеше да е изчезнала от лицето на земята, но за жалост никой не се сетил за това средство.

— Вярно ли е това, което прочетох в „Кандид“, че когато в Европа две армии, от по тридесет хиляди души всяка, вървят една срещу друга с развети знамена, човек може да се хване на бас, че има по двадесет хиляди сифилитици от всяка страна?

— Съвършено вярно. Същото е положението със студентите в Сорбоната. Какво искате да правят младите бакалаври, които природата зове по-високо и по-силно от богословието? Мога да ви се закълна, че моите събрата и аз сме лекували, пропорционално взето, много повече млади свещеници, отколкото млади офицери.

— Няма ли никакъв начин да се изкорени тази зараза, която опустошава Европа. Вече се опитаха да отслабят отровата на едрата шарка, защо да не се опитат да направят нещо и със сифилиса?

— Би имало само едно средство и то е — всички европейски владетели да се съюзят, както по времето на Готфрид Булонски. Разбира се, един кръстоносен поход срещу сифилиса би бил много по-разумно нещо от всички онези походи, предприемани някога така злополучно срещу Саладин, Мелексала и албигойците. Много по-добре би било да се разберат за да отблъснат общия враг на човешкия род, отколкото непрестанно да дебнат благоприятния момент да опустошат земите на съседа и да покрият полята с трупове, само за да заграбят два-три града и няколко села. Аз говоря против интереса си,

защото трупам пари от войната и сифилиса, но преди да бъда главен лекар, трябва да бъда човек.

По този начин човекът с четиридесетте екю се образоваше умствено и духовно, както се казва. Той не само наследи двете си братовчедки, които умряха само след шест месеца, но получи и наследството на един доста далечен роднина, доставчик на военните болници, който се беше доста угоил, понеже поставяше ранените войници на строга диета. Този човек никога не пожела да се ожени — имаше си доста хубав харем. Не признаваше никого от роднините си, живееше разпуснато и умря в Париж от преяждане. Той беше, както виждате, много полезен на държавата.

Нашият нов философ трябваше да замине за Париж, за да получи наследството на своя роднина. Най-напред управителите на държавните имоти оспориха правата му. Той има щастието да спечели делото си, както и щедростта да раздаде на бедните от своята околия, които нямаха своя дял от четиридесетте екю рента, част от остатъците от имуществото на богаташа, а след това се зае да задоволи и голямата си страст — да си създаде библиотека.

Той четеше всяка сутрин, вземаше си бележки и вечер се съветваше с учени, за да се осведоми на какъв език змията е заговорила на нашата добра прамайка, дали душата се намира в голямата мозъчна спойка или в пинеалната жлеза, дали свети Петър е прекарал двадесет и пет години в Рим, каква е специфичната разлика между ангелски хорове и ангелски степени и защо негрите имат сплескан нос. Впрочем той реши никога да не управлява държавата и никога да не пише брошури срещу новите пиеси. Наричаха го господин Андре, това беше кръщелното му име. Тези, които го познаваха, се възхищаваха от неговата скромност и от качествата му, както от придобитите, така и от вродените. Той си построи удобна къща в своето старо имение, което заемаше шестнадесет декара. Синът му скоро ще бъде на възраст да постъпи в колежа, но баща му желае той да постъпи в колежа „Д'Аркур“, а не в колежа „Мазарен“, заради професор Коже, който пише пасквили, защото един професор в колеж не бива да пише пасквили.

Мадам Андре му роди много красива дъщеря, която той се надява да омъжи за един съветник от съда по фискални дела, стига

само този магистрат да не е хванал болестта, която главният лекар иска да изкорени от християнска Европа.

ГЛАВА XII

ГОЛЕМИЯТ СПОР

По време на престоя на господин Андре в Париж възникна голям спор. Касаеше се да се установи дали Антонин Благочестиви е бил честен човек и дали сега се намира в Ада или в Чистилището, или в преддверието на Рая, очаквайки да възкръсне. Всички почтени хора взеха страната на Антонин. Те казаха: „Антонин е бил винаги справедлив, умерен, целомъдрен, винаги е вършил добро. Вярно е, че в Рая не му е отредено такова хубаво място, както на свети Антоний, защото, както видяхме, във всичко трябва да има пропорции, но сигурно душата на императора Антонин не се пече на шиш в Ада. Ако е в Чистилището, трябва да бъде извадена оттам, достатъчно е само да се отслужват литургии за него. Йезуитите нямат сега никаква работа, нека отслужат три хиляди литургии за успокоение на душата на Антонин. Ако им се плати по петнадесет су парчето, те ще спечелят две хиляди двеста и петдесет ливри. Впрочем на коронованите глави се дължи уважение, не трябва току-така лекомислено да бъдат осъждани.“

Противниците на тези добри хора твърдяха обратното: че не трябва да се проявява никакво снизхождение към Антонин, че той бил еретик, че бил по-лош от карпократианците^[1] и алоджите^[2], че е умрял, без да се изповяда, че трябва да се даде добър пример, че е добре да бъде осъден на вечни мъки, за да се даде добър урок на императорите на Китай, на Япония, на Персия, на Турция и на Мароко, както и на царете на Англия, на Швеция, на Дания, на Прусия, а също и на щатхолдера на Холандия и на управниците на Бернския кантон, които също така не ходят на изповед, както не е ходил и император Антонин, и че най-последно неизказано удоволствие е да се издават декрети срещу умрели владетели — човек не може да ги нападне, докато са живи, защото се страхува, че може да му отрежат ушите.

Спорът стана така сериозен, както е била някога разправията между урсулинките и анунциатките^[3], които спорели кои от тях могат по-дълго да носят между краката си рохко яйце, без да го счупят. Вече се страхуваха от разкол, както по време на бабините приказки и на записите, платими на приносителя на онзи свят. Разколът е нещо страхотно, това означава различие на мненията, а до онзи съдбоносен момент всички хора са мислели еднакво.

Господин Андре, който е отличен гражданин, покани на вечеря водачите на двете партии. Той е един от добрите сътрапезници, които имаме: има благ нрав, жив ум, не се весели шумно, откровен е и сговорчив, у него няма онова остроумие, което като че ли иска да задуши духовитостта на другите. Авторитетът, който си е спечелил, се дължи само на неговия чар, на умереността му и на закръгленото му лице, което е крайно убедително. Със същата веселост той би събрал на вечеря корсиканец и генуезец, представител на град Женева и негативист^[4], мюфтия и владика. Той умело омекоти първите удари, които спорещите си нанасяха, като отклони разговора и разказа една много забавна приказка, тя много се хареса и на осъждащите, и на осъдените. Най-последно когато всички се понапиха, той ги накара да подпишат, че душата на император Антонин ще остане *in statu quo*, тоест неизвестно къде, докато дойде Страшният съд.

След вечерята душите на докторите се завърнаха мирно в преддверията си и всичко беше отново спокойно. Това помирение донесе голяма слава на човека с четиридесетте екю и винаги, когато между образовани или необразовани избухваше много остър, много злъчен спор, хората съветваха и двете страни: „Господа, идете да вечеряте у господин Андре.“

Зная две ожесточени една срещу друга партии, които си навлякоха големи нещастия само защото не отидоха да вечерят у господин Андре.

[1] Последователи на Карпократ — александрийски философ от II в., отцепник от християнската църква. ↑

[2] Еретици, които отричали автентичността на Евангелието. ↑

[3] Калугерки от два женски католически ордена. ↑

[4] Поддръжник на партията, която била против ограничаването на правата на правителствата на швейцарските кантони. ↑

ГЛАВА XIII

ИЗГОНЕНИЕТ ЗЛОДЕЙ

Славата, която си бе спечелил господин Андре, че знае да заглажда спорове, като дава хубави вечери, му докара миналата седмица едно странно посещение. Един мургав човек, доста зле облечен, прегърбен, с изкривена на една страна глава, със свиреп поглед и доста мръсни ръце, дойде при него и настойчиво помоли да бъде поканен на вечеря заедно с враговете си.

— Кои са вашите врагове — го запита господин Андре — и кой сте вие?

— Уви — отвърна посетителят, — ще призная, господине, че хората ме считат за един от ония негодници, които пишат пасквили, за да си изкарат хляба, и непрекъснато крещят: „Бог, Бог, Бог, религия, религия!“, само за да изкарат някоя дребна печалба. Обвиняват ме, че съм клеветял действително най-религиозните граждани, онези, които най-искрено почитат Божеството, най-почтените хора в кралството. Вярно е, господине, че на хората от моя занаят, когато се разпалят в почнат да съчиняват, често им се изплъзват поради невнимание неща, които се считат за груби грешки, заблуждения, които хората наричат безсрамни лъжи. На нашето усърдие се гледа като на отвратителна смесица от мошеничество и фанатизъм. Хората твърдят, че макар да хващаме за жертви някои доверчиви стари глупачки, всички почтени, що годе грамотни хора ни презират и се отвращават от нас. Мои врагове са главните членове на най-знаменитите академии в Европа, почитани писатели и благотворителни граждани. Току що пуснах на бял свят едно произведение, което озаглавих „Антифилософия“. Имах само добри намерения, но никой не пожела да купи книгата ми. Тези, на които я подарих, я хвърлиха в огъня, като ми казаха, че тя е не само противоразумна, но и противохристиянска и противопочтена.

— Е, какво — каза му господин Андре, — направете като онези, на които сте подарил вашия пасквил — хвърлете го в огъня и нека не се говори повече за него. Намирам вашето разкаяние за много

похвално. Невъзможно е обаче да ви покана на вечеря с почтени хора, защото те не могат да бъдат ваши врагове, тъй като никога няма да прочетат писанията ви.

— Господине — рече мазникът, — не бихте ли могъл поне да ме помирите с роднините на покойния господин дьо Монтескьо, чиято памет оскърбих, за да възхваля преподобния отец Рут, който беше отишъл да отрови последните му минути и бе изгонен от стаята на умирающия?

— По дяволите — извика господин Андре, — отец Рут е отдавна умрял. Идете да вечеряте с него.

Груб човек става господин Андре, когато има работа с това проклето и глупаво племе. Той разбра, че мазникът искаше да вечеря в дома му с достойни хора само за да ги въвлече в спор и после да отиде да ги наклевети, да пише срещу тях и да печата нови лъжи. И го изгони от дома си както Рут беше изгонен от къщата на президента Монтескьо.

Невъзможно е да бъде измамен господин Андре. Колкото прост и наивен беше, когато беше човекът с четиридесетте екю, толкова по-предпазлив и внимателен стана, когато опозна хората.

ГЛАВА XIV

ЗДРАВИЯТ РАЗУМ НА ГОСПОДИН АНДРЕ

Колко е укрепнал здравият разум на господин Андре, откакто има библиотека! Той се отнася към книгите, както към хората: подбира ги и никога не се подвежда по имената. Какво удоволствие е да се просвещаваш и да разширяваш духовния си кръгзор само за едно екю, и то без да излезеш от дома си!

Той се облажава, че е роден в епоха, когато човешкият разум започва да се усъвършенства. „Колко нещастен бих бил — казва той, — ако епохата, в която живея, беше епохата на йезуита Гарас, йезуита Гиняр, доктор Буше, доктор Обри, доктор Генсестр или на хората, които осъждаха на каторга онези, които пишеха срещу категориите на Аристотел!“

Нищетата беше отслабила душевните пружини на господин Андре! Благосъстоянието им възвърна гъвкавостта. В света има хиляди господа Андре, за които колелото на щастиято трябва да се завърти само веднъж, за да станат наистина достойни хора. Днес той е запознат с всички европейски въпроси и особено с напредъка на човешкия дух.

— Струва ми се — казваше ми той миналия вторник, — че Разумът пътува на малки преходи от север на юг, придружен от своите близки приятели — Опитът и Търпимостта. Съпровождат го също Земеделието и Търговията. Той се представи в Италия, но конгрегацията на Индекса^[1] го прогони оттам. Най-много, което можа да направи, беше да изпрати там няколко от своите агенти, които не престават да вършат добро. Още няколко години и страната на сципионовците^[2] няма да бъде вече страна на облечените в расо палячовци.

Разумът има от време на време жестоки врагове във Франция, но той има там и толкова приятели, че накрая ще трябва да стане първи министър.

Когато се представи в Бавария и в Австрия, Разумът срещна там две-три големи глави с перуки, които го изгледаха с глупави и учудени очи. Те му казаха:

— Господине, никога не сме чували да се говори за вас. Не ви познаваме.

— Господа — отвърна им той, — с течение на времето ще ме опознаете и ще ме обикнете. Аз съм много добре приет в Берлин, в Москва, в Копенхаген, в Стокхолм. Отдавна вече, благодарение на влиянието на Лок^[3], Гордън^[4], Тренчард, милорд Шафтсбъри^[5] и толкова други, получих свидетелство за английско поданство. И вие един ден ще ми дадете вашето поданство. Аз съм син на Времето и чакам всичко от баща си.

Когато премина границите на Испания и Португалия, той благодари на Бога, защото видя, че кладите на инквизицията не се палят вече толкова често. У него се събудиха големи надежди, когато видя, че изгониха йезуитите, но се страхуваше, че като се прочисти от лисици, страната може да бъде изложена на нападенията на вълците.

Ако той отново се опита да влезе в Италия, смята се, че най-напред ще се установи във Венеция и че ще спохожда Неаполитанското кралство, макар че религиозният екстаз в тази страна го замайва. Твърди се, че той притежава безпогрешно тайно средство да отделя панделките на една корона, които са заплетени не знам как с панделките на една тиара, и да попречи на кротките коне да отидат да се поклонят на магаретата.^[6]

С една дума, разговорите с господин Андре ми доставят голямо удоволствие и колкото по-често го виждам, толкова повече го обиквам.

[1] Конгрегацията по Индекса — съвет от кардинали, натоварен да вписва в един указател (индекс) книгите, които католическата църква не разрешава да се печатат и разпространяват. ↑

[2] Сципионовците — римски патрициански род, дал няколко бележити пълководци и държавници: Сципион Африкански, който разбил Анибал, Сципион Емилиус, който разрушил Картаген, и др. ↑

[3] Джон Лок (1632–1704) — английски философ, автор на „Есе върху човешкото познание“, „Писма върху търпимостта“ и др. ↑

[4] Джордж Гордън — английски политик. ↑

[5] Купър Антон и Ашли, граф Шафтсбъри (1671–1713) — английски философ. ↑

[6] Всяка година неаполитанският крал изпращал по един кротък бял кон на папата в знак на васалска вяност. ↑

ГЛАВА XV

ЗА ЕДНА ХУБАВА ВЕЧЕРЯ В ДОМА НА ГОСПОДИН АНДРЕ

Вчера вечеряхме заедно с един доктор от Сорбоната, с господин Пинто, прочут евреин, с капелана на реформисткия параклис на Батавския посланик, със секретаря на принц Галицин, който е от източноправославно вероизповедание, с един швейцарски капитан-калвинист, двама философи и три умни дами.

Вечерята трая много дълго и все пак не спорихме по религиозни въпроси, сякаш никой от сътрапезниците никога не е имал някаква религия. Трябва да признаем, че наистина сме станали цивилизовани — дотолкова се страхувахме да огорчим братята си по време на вечеря. Не така се държат обаче бившият учител Коже, бившият йезуит Нонот, бившият йезуит Патуйе и бившият йезуит Роталие, както и всички животни от този вид. В една брошура от две страници тези нехранимайковци казват повече глупости, отколкото в най-добрата парижка компания могат да се чуят приятни и поучителни неща през една четиричасова вечеря. И най-странното е, че те не биха посмели да кажат никому в лицето това, което имат безочieto да отпечатат.

Най-напред разговорът се въртеше около една шега в „Персийски писма“^[1] подобно на няколко други сериозни личности авторът казва, че светът не само върви все по-зле и по-зле, но че и с всеки изминал ден се обезлюдява все повече, така че, ако в пословицата „Колкото повече луди се съберат, толкова повече смях пада“ има някаква истина, смехът скоро ще бъде прогонен от земята. Докторът от Сорбоната ни уверяваше, че действително светът се е смалил дотолкова, че почти нищо не е останало от него. Той цитираше отец Пето^[2], който доказваше, че за по-малко от триста години само един от синовете на Ной (не знам дали беше Сем или Яфет) е създал поколение, което достигнало шестстотин двадесет и три милиарда шестстотин и

дванадесет милиона триста и петдесет и осем хиляди верующи, и това било в двеста осемдесет и пета година след световния потоп.

Господин Андре запита защо по времето на Филип Хубави^[3], тоест около триста години след Юг Капе^[4], не е имало шестстотин двадесет и три милиарда князе от тази династия.

— Защото вярата е отслабнала — рече докторът от Сорбоната.

Говори се много за Тива със стоте врати, от които излизали един милион войници с двадесет хиляди колесници.

— Посмалете, посмалете — казваше господин Андре. — Откакто се залових да чета, почна да ми се струва, че същият гений, който е написал Гаргантюа, е писал някога и всички истории.

— Но най-последно — обади се един от сътрапезниците — ще признаете, че Тива, Мемфис, Вавилон, Ниневия, Троя, Селевкия са били големи градове и те вече не съществуват.

— Това е вярно — отговори секретарят на принц Галицин, — но Москва, Константинопол, Лондон, Париж, Амстердам, Лион, които са нещо повече от Троя, не са съществували по онова време и на мястото на всички градове във Франция, Германия, Испания и Северна Европа тогава е било пустош.

Швейцарският капитан, един много образован човек, потвърди, че когато прадедите на днешните швейцарци решили да напуснат планините и пропастите си и, както му е редът, да завладеят една по-приятна страна, Цезар, който със собствените си очи следял преброяването на тези преселници, установил, че техният брой възлиза на триста шестдесет и осем хиляди, като се броят и старците, и децата, и жените. Днес само кантонът Берн има толкова жители, а той не представлява дори половината от Швейцария.

— Мога да ви уверя — рече той, — че тринадесетте кантона имат над седемстотин и двадесет хиляди души, ако се броят и онези швейцарци, които служат или търгуват в чужди страни. А сега, господа учени, правете сметки и създавайте теории, колкото си искате — и едните, и другите ще бъдат еднакво погрешни.

След това се разисква въпросът дали римските граждани по времето на цезарите са били по-богати, отколкото парижките граждани по времето на господин Силует^[5].

— А, това ме засяга много — рече господин Андре. — Дълго време съм бил „човекът с четиридесетте екю“ и вярвам, че римските

граждани са имали повече от това. Тези знаменити разбойници са ограбили най-хубавите страни на Азия, Африка и Европа и са живеели великолепно от плодовете на своите грабежи. Но все пак е имало и дрипльовци в Рим. Убеден съм, че сред победителите на света е имало хора, които са получавали само четиридесет екю рента като мен.

— Знаете ли — каза му един учен от Академията по история и археология, — че за всяка вечеря, която е давал в Аполоновата зала, Лукул^[6] е изразходвал сума, равна на тридесет и девет хиляди триста седемдесет и две ливри и тринадесет су днешни пари, но че Атик^[7], знаменитият епикуреец Атик, не харчел месечно за храна повече от двеста тридесет и пет туренски ливри.

— Ако това е така — казах аз, — той е достоен да стане председател на братството на скъперниците, което неотдавна е било основано в Италия. И аз като вас прочетох във Флор^[8] този невероятен анекдот, но очевидно Флор никога не е вечерял в дома на Атик или пък неговият текст е бил изопачен от копистите, както толкова много други стари текстове. Флор никога няма да ме накара да повярвам, че приятелят на Цезар, Помпей, Цицерон и Марк Антоний, които често са вечеряли в дома му, е можел да преживява с по-малко от десет луидора на месец. „И ето, тъкмо така се пише историята.“

Вземайки думата, мадам Андре каза на учения, че ако е готов да поеме издръжката на трапезата ѝ с десет пъти по-голяма сума, това ще ѝ достави голямо удоволствие.

Убеден съм, че тази вечеря у господин Андре струваше колкото разноските на Атик за един месец, а дамите много се съмняваха, че римските вечери са били по-приятни от парижките. Разговорът беше твърде весел, макар и малко прекалено учен. Не се говори нито за новите моди, нито за смешните страни на живота, нито за скандалните злободневни истории.

Въпросът за лукса бе обсъден основно. Някой попита дали луксът е бил причина да пропадне Римската империя; доказано бе, че двете империи, и Западната, и Източната, са рухнали единствено поради споровете и калугерите. И действително, когато Аларих^[9] превзел Рим, гражданите са били заети само с богословски спорове, а когато Мохамед II превзел Константинопол, монасите са защитавали много повече вечността на светлината на Табор^[10], която виждали на пъпа си, отколкото града срещу турците.

Един от нашите учени направи едно разсъждение, което ме порази дълбоко.

— Двете велики империи — каза той — са унищожени, а произведенията на Вергилий, Хораций и Овидий съществуват и до днес.

От века на Август компанията лесно премина към века на Луи XIV. Една дама запита защо, като сме толкова умни днес, не се създават гениални произведения.

Господин Андре отговори, че е така, защото такива произведения са били създадени през миналия век. Тази мисъл беше остроумна и все пак вярна; тя беше доразвита. След това всички се нахвърлиха здраво срещу един шотландец^[11], комуто бе хрумнало да дава правила за добър вкус и да критикува най-възхитителните места у Расин, без да знае френски. Още по-строго осъди един италианец на име Денина^[12], който очернил „Духът на законите“^[13], без да разбере нещо от книгата и главно защото порицал това, което харесваме най-много в това произведение.

Това ни накара да си спомним за превзетото презрение, което Боало^[14] проявявал към Тасо^[15]. Някой от сътрапезниците изказа мнение, че въпреки известни свои слабости Тасо стои толкова над Омир, колкото Монтескьо със своите още по-големи слабости — над празнословията на Гроциус^[16]. Всички се обявиха против тези недобросъвестни критики, продиктувани от национална омраза и предразсъдъци. Към сеньор Денина се отнесоха така, както той заслужаваше, тоест както умните хора се отнасят към ограничените и самодоволни всезнайковци.

С голяма проницателност бе изтъкнато, че повечето от литературните произведения на нашия век, както и разговорите ни, имат за предмет изследването на шедьоврите на миналия век. Нашата заслуга се състои в това, че обсъждаме техните достойнства. Ние сме като обезнаследени деца, които пресмятат богатството на бащите си. Всички признаха, че философията е направила голям напредък, но че езикът и стилът са малко развалени.

Съдбата на всички разговори е да скачат от една тема на друга. Всички тези любопитни неща, научни въпроси и спорове върху художествения вкус скоро отстъпиха пред зрелището, което руската императрица и полският крал^[17] дават на света. Те повдигнаха

смазаното човечество и установиха свобода на вероизповеданията върху част от земята, много по-обширна, отколкото някога е била Римската империя. Ползата, която те принесоха на човешкия род, този пример за толкова течения, които се смятат за политични, бяха поздравени както подобава. Пихме за здравето на императрицата, на краля-философ и на владиката-философ и пожелахме мнозина да последват примера им. Дори докторът от Сорбоната се възхищаваше от тях, защото има и някои свестни хора в Сорбоната, както някога е имало умни хора между беотийците.

Руският секретар ни учуди с разказа си за всички онези големи начинания, които се предприемат в Русия. Някой попита защо хората предпочитат да четат историята на Карл XII, който през целия си живот само е рушил, отколкото историята на Петър Велики, който е прекарал живота си в творчески дела. Ние заключихме, че слабостта и лекомислието са причина за това предпочитание, че Карл XII е бил северният Дон Кихот, а Петър е бил северният Солон, че повърхностните умове предпочитат безразсъдния героизъм пред мъдрите възгледи на един законодател, че подробностите, отнасящи се до основаването на един град, им харесват по-малко от смелостта на един човек, който излиза на бой с десет хиляди турци, следван само от слугите си, и че най-после повечето читатели предпочитат да се забавляват, отколкото да се просвещават. На това се дължи, че срещу сто жени, които четат „Хиляда и една нощ“, само една ще прочете две глави от Лок.

За какво ли не се говори на тази вечеря, за която дълго ще си спомням! Най-после трябваше да се каже някоя дума и за актьорите и актрисите, вечен предмет на разговор на вечерите във Версай и Париж. Компанията се съгласи, че добър декламатор се среща така рядко, както и добър поет. Вечерята завърши с една много хубава песен, която един от сътрапезниците съчини в чест на дамите. Колкото до мен, признавам, че Платоновият симпозиум не би ми доставил по-голямо удоволствие от вечерята на господин и госпожа Андре.

Нашите контета и модни госпожици сигурно биха се отегчавали на такава вечеря; те твърдят, че са интересно общество, но нито господин Андре, нито аз никога не вечеряме в това добро общество.

[1] „Персийски писма“ — сатира на френското общество от Монтескьо. ↑

[2] Дени Пето (1583–1652) — френски богослов. ↑

[3] Филип Хубави (1268–1314) — френски крал. ↑

[4] Юг Капе — основател на третата френска династия, провъзгласен за крал в 996 г. ↑

[5] Етиен дьо Силует (1709–1767) — френски финансов министър, който направил опит да обложи с данъци благородниците. ↑

[6] Луций Лукул — римски пълководец, известен с пищните угощения, които давал на приятелите си. ↑

[7] Тит Атик — виден римски патриций. ↑

[8] Луций Флор — римски историк от II век. ↑

[9] Аларих I — вестготски крал, завладял Рим в 410 г. ↑

[10] Светлината на Табор — според Евангелието Исус Христос се явил на учениците си на планината Табор, обкръжен от ослепително сияние. ↑

[11] Хенри Хоум — английски съдия и литературен критик. ↑

[12] Джакомо Денина (1731–1813) — италиански историк. ↑

[13] „Духът на законите“ — произведение на Монтескьо, упражнило голямо влияние върху политическата мисъл в Европа през XVIII в. ↑

[14] Никола Боало (1636–1711) — прочут френски поет и критик.

↑

[15] Торквато Тасо (1544–1595) — италиански поет, автор на „Освободеният Йерусалим“. ↑

[16] Хуго Гроциус (1583–1645) — холандски правник, автор на съчинения по международно право. ↑

[17] Имаг се пред вид руската императрица Екатерина II и полският крал Станислав Понятовски. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.